

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
University of Süleyman Demirel Faculty of Theology Journal
ISSN: 1300-9672 e-ISSN: 2602-2346

Hız. Peygamber'in Yeme-İçmeye Dair Sünnetindeki Kültürel Öğeler

Cultural Elements in the Prophet Muhammad's Sunnah on Eating and Drinking

Hediye GÜLTEKİN

hediye2001@gmail.com | orcid.org/0000-0001-9816-6460

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 21 Mart / March 2024

Kabul Tarihi | Accepted: 17 Haziran / June 2024

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran / June 2024

Atıf | Cite as: Hediye Gültekin, "Hz. Peygamber'in Yeme-İçmeye Dair Sünnetindeki Kültürel Öğeler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52 (Haziran 2024/1), 222-263.

İntihal | Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Suleyman Demirel University Faculty of Theology Isparta/Turkey

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifd>

Mail: ilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

Hz. Peygamber'in Yeme-İçmeye Dair Sünnetindeki Kültürel Ögeler

Öz

İslam Dini insanın sadece inançlarını ve ibadet hayatını düzenlemez. Gerek Kur'an'la gerekse Hz. Peygamber'in sünnetiyle onun sosyal hayatı ile ilgili de bazı düzenlemeler yapar. İnsan için olmazsa olmaz bir yaşam faaliyeti olan beslenme/yeme-içme de vahye dayalı ilâhî öğretinin mahiyeti ve hedefi konusunda kurallar koyduğu bir alandır. Bu konuda Kur'an'da çizilen genel çerçeve, Hz. Peygamber'in sünnetinde de detaylandırılmıştır. Bu makalenin amacı Hz. Peygamber'in yeme-içme adabı ile ilgili uygulamalarını tekrar gözden geçirmektir. Günümüzün gelişen ve değişen şartlarının sebep olduğu değişiklikler, Hz. Peygamber'in kendi dönemindeki bazı alışkanlık ve uygulamalarını, tavsiyelerini, tercihlerini yeniden ele almayı zorunlu kılmaktadır. Yemek yemek biyokimyasal ve zorunlu bir olaydır ancak bu yemeklerin nitelikleri kültürle ilişkilidir. Beslenme faaliyetinin içinde toplumun kültürel kodları da mutlaka vardır. Yiyeceklerin hazırlanma süreci, kültürün öğeleri olan geleneklerle, inançlarla bağlantılıdır. Her toplumun her iklimin her coğrafyanın farklı bir yeme-içme kültürü vardır. Hz. Peygamber'in peygamber oluncaya kadar, içinde yaşadığı toplumda yeme-içme alışkanlıkları ile ilgili bilgiler de dahil bazı bilgiler edinmiş olması olağandır. Peygamber olduktan sonra, toplumda önceden bilinen yiyecek-içecek maddelerinin ve yeme-içme kültürüne dair uygulamaların bir kısmını haram kılmış ve kaldırmış, haram olmayan bazı uygulamaları devam ettirmiş, bazılarını da yeniden düzenlemiştir. Hadis kitaplarının yeme-içmeyle ilgili bölümleri incelendiğinde, Hz. Peygamber'in hangi davranışının yerel unsurlar içerdiği, hangisinin evrensel ve zaman-sınırsız olduğunu anlamak güç görünmektedir. Oysa Hz. Peygamber'in davranışlarının yerel kültür etkisi ile yapılanlarını tefrik etmek ve bu konuda daha evrensel ilkeler belirlemek, günümüzde sünnete uymak isteyenler için bir kolaylık oluşturacaktır. İslam dininde yeme-içme ile ilgili konulan kuralların bazıları Kur'an ile bazıları da Hz. Peygamber'in sünneti ile belirlenmiş ve fıkıh kitaplarına girmiştir. Bu kurallar konu ile ilgili haramları ve helalleri belirler. Hz. Peygamber'in örnekliliğini konu edinen kitaplarda ise daha çok onun konu ile ilgili kişisel uygulamalarına değinilmiştir. Bu uygulamaların bir kısmı mendub hükmü ile tavsiye edilmiş ve uyulması gerekli sünnetten sayılmıştır. Bir kısmı ise yaşadığı toplumun kültürel öğelerine dayalıdır ve illeti çerçevesinde yeni uygulamalara fırsat vermektedir. Hz. Peygamber'in bazı iyileştirme ve dönüştürme gayesini, sağlığı ve sosyal ilişkileri koruma gayretini ve nezaketi, edebi, medeniliği yerleştirme çabasını görmek gerekmektedir. Bu uygulamaların günümüze uyarlanması bir ihtiyaçtır. Makalede Hz. Peygamber'in yeme-içme esnasında tercih ettiği ve uyguladığı davranışlar belirlenecektir. Bu davranışların içinde onun yetiştiği kültüre ait olan alışkanlıkları ve uyulmasını tavsiye ettiği uygulamaları netleştirilecektir. Böylece günümüzde sünnete uygun bir beslenme alışkanlığının geliştirilmesi mümkün olacaktır. Makalenin sonunda bu amaçla, sünnete uygun güncel bir sofrada adabı belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Sünnet, Beslenme, Örf, Yeme-İçme Davranışları.

Cultural Elements in the Prophet Muhammad's Sunnah on Eating and Drinking

Abstract

Islam does not only regulate the beliefs and worship life of human beings. Both the Qur'an and the Prophet's Sunnah also regulate his social life. Nutrition, which is an indispensable life activity for human beings, is also an area where the divine teaching based on revelation sets rules about its nature and goal. The general framework drawn in the Qur'an is also detailed in the Prophet's Sunnah. The purpose of this article is to review the Prophet's practices regarding the etiquette of eating and drinking. The changes caused by today's evolving and changing conditions make it necessary to reconsider some of the habits, practices, recommendations and preferences of the Prophet in his time. Eating is a biochemical and necessary event, but the qualities of these meals are related to culture. The cultural codes of a society are also present in the act of eating. The process of food preparation is linked to traditions and beliefs, which are elements of culture. It is normal for the Prophet to have acquired some knowledge, including knowledge about the eating and drinking habits of the society in which he lived, before he became a prophet. After becoming a prophet, he forbade and abolished some of the previously known food and drink items and practices related to the culture of eating and drinking, continued some practices that were not forbidden, and reorganized some others. When the chapters on food and drink in hadith books are examined, it seems difficult to understand which of the Prophet's behaviors contain local elements and which are universal and timeless. However, differentiating the Prophet's behaviors that are influenced by local culture and setting more universal principles in this regard will make it easier for those who want to follow the Sunnah today. In Islam, some of the rules regarding eating and drinking are set out in the Qur'an and some in the Prophet's Sunnah and are included in the books of fiqh. These rules determine the harams and halals related to the subject. In the books that deal with the Prophet's example, his personal practices on the subject are mostly mentioned. Some of these practices are recommended with the ruling of mendub and are considered as sunnah to be followed. Some of them are based on the cultural elements of the society in which he lived and allow for new practices within the framework of the cause. It is necessary to see the Prophet's aim to heal and transform, his effort to protect health and social relations, and his effort to establish courtesy, decency and civilization. There is a need to adapt these practices to the present day. In this article, the behaviors that the Prophet preferred and practiced during eating and drinking will be identified. Within these behaviors, the habits of the culture he grew up in and the practices he recommended to be followed will be clarified. Thus, it will be possible to develop a dietary habit in accordance with the Sunnah today. At the end of the article, for this purpose, an up-to-date table etiquette in accordance with the sunnah is tried to be determined.

Keywords: Culture, Sunnah, Nutrition, Custom, Eating and Drinking Behaviors.

Giriş

Vahye dayalı ilahi öğreti, insan yaşamını bir bütün olarak ele alır. İnanç ve ibadet hayatının yanı sıra ahlaki ilkeleri ve insan yaşamının çeşitli alanlarına dair hükümleri de ortaya koyar. İnsanın Allah (tanrı), kâinat (içinde yaşadığı sosyal toplum ve çevre), ve nefis (kendisi-ego) ile olan ilişkileriyle çok boyutlu olarak ilgilenir. İnsana dair eylemlerin tamamında onun yaratılıştan getirdiği ihtiyaçlarını da dikkate alarak bazı ilkeler oluşturur.

İnsan hayatını bütün yönleriyle kuşatan ilahi öğretinin önem verdiği, düzenleme getirdiği ve mahiyeti ve hedefi konusunda birtakım esaslar belirlediği, kurallar koyduğu alanlardan biri olan yeme-içme/beslenme, insan için olmazsa olmaz bir yaşam aktivitesidir. Fiziksel olarak temel bir mecburiyet olduğu gibi dinî ve sosyal yönleri de olan, insanın hayatının bütününe etkileyen, önemli ve çok boyutlu bir faaliyettir. Bu sebeple şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da insanların ve Müslümanların hep gündeminde olacaktır. Bu konu ile ilgili genel çerçeve Kur'an'da çizilmiş, uygulaması ve ayrıntıları ise Hz. Peygamber'in sünnetinde gösterilmiştir.

Sünnetin doğru anlaşılması ve iyi analiz edilmesi önemlidir. Zira hayatın her alanında olduğu gibi, yeme-içme konusunda da asıllar ile detay sayılabilecek olanlar, ilahi vahye dayalı olan kesin kurallar ile kültürel olan değişebilir uygulamalar, adetler ile ibadetler netleştirilemezse ve yerel olan davranışlar ile evrensel ve ebedi olan davranışlar ayrıştırılmazsa farz ile sünnet, sünnet ile nafîle birbirine karıştırılmış olur.¹ Nitekim Hz. Peygamber'in kendi dönemindeki bazı alışkanlık ve uygulamaları, tavsiyeleri, tercihleri hem kendisinden asırlar sonraki şimdiki zaman diliminde hem de dünya üzerinde farklı kültür, coğrafya ve iklimlerde Müslümanlar arasında bazı sorunlara, uygulamada kafa karışıklıklarına sebep olmaktadır.

Hadis kitaplarının yeme-içmeyle ilgili bölümleri incelendiğinde, Hz. Peygamber'in (sas) hangi davranışının yerel unsurlar içerdiği, hangisinin evrensel ve ebedi olduğunu anlamak güç görünmektedir. Onun bazı kültürel alışkanlıkları ve bireysel tercihleri sünnet olarak anlaşılabilen, birtakım geleneksel ve kültürel unsurlar, sünnetleşebilmektedir. Hz. Peygamber'den sadır olan hadislerin hepsinin dini olmadığı, bazılarının kültüre dayandığı, doğrulanabilir bir gerçektir. Hz. Peygamber'in davranışlarını uyulması gerekli emir ve tavsiyeler, ibadet niyetini taşıyanlar, yerel kültür etkisi ile yapılan adetler, alışkanlıklar, bireysel tercihler şeklinde tefrik etmek ve bu konuda daha evrensel ilkeler belirlemek gerekmektedir.

Hadis külliyatına alınan binlerce hadisle bugüne gelen sünnete dair uygulamaların arasında hangilerinin dini, hangilerinin kültürel olduğunu ortaya çıkarmak, sünneti doğru anlamının ve hadis ile kültür farkı anlayışına sahip olmanın en önemli meseleleri arasında yer alır. Hadis eserlerini

¹ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu* (Ankara: Otto Yayınları, 2020), 16.

oluşturan müellifler, bu hususta herhangi bir açıklamada bulunmamışlardır. Şerhlerden yola çıkarak bu fark kısmen anlaşılıyor olsa da şarihler de bu hususa yeterince değinmemişlerdir.²

Bu çalışmanın konusu, Hz. Peygamber'in yeme-içmeye dair sünnetlerini ortaya koymak ve bu sünnetleri içerisinde doğup büyüdüğü kültürün yerel alışkanlıklarından ayırıştırmak, Hz. Peygamber'in adet ve göreneklerinden kaynaklanan uygulamalarının sünnet olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmak, böylece bu konu ile alakalı olarak yapılması sevap kazandıracak, taabbudî davranışlar ile zamana ve zemine göre değiştirilmesinde mahzur olmayan fitrî davranışları belirlemektir.

Hz. Peygamber, Kur'an hükümlerini hayatında uygulayarak ümmetine örneklik yapmıştır. Ancak tâbiûn neslinden itibaren onun sünnetinin anlaşılmasında birtakım problemler ortaya çıkmıştır.³ Söz ve fiillerinin amacının belirlenmesine önem vermek yerine onu şekil itibarı ile taklit etmek yeterli zannedilmiştir.⁴ Onun bir peygamber olmasının yanı sıra bir insan, bir kul ve yaşadığı-yetiştirdiği ortamda alelade bilgileri de öğrenmiş bir birey olduğu göz ardı edilmiştir. Bunun sonucunda da hangi davranışlarının evrensel hangilerinin yerel olduğu, kendi dönemine ait uygulamaları ile çağlar üstü olan uygulamaları birbirine karışmıştır. Onun beşer olarak gayri ihtiyari yaptıkları (balı ve soğuk suyu sevmesi, keler etini sevmemesi gibi), yapmayı ihtiyari olarak tercih ettikleri (acıınca yemek yemesi, yatarken sağına dönmesi gibi), bazı kültürel alışkanlıkları (yerde yemek yemesi, eli ile yemesi gibi), sünnet olarak anlaşılmıştır.

Bu çerçevede makalenin asıl amacı, Hz. Peygamber'in sünneti kabul edilen, yeme-içmeye dair adabın yeniden kritiğini yapmak ve sünnete uygun yeni bir sofrada adabı belirlemektir. Çünkü aradan geçen bin beş yüz yıllık zaman içerisinde gelişen ve değişen şartlar, bu adapla ilgili de bazı yeni düzenlemeleri gerekli kılmaktadır. Makalede Hz. Peygamber'in yeme-içmedeki sünnetinin temelde ne olduğu, bunların hangilerinin Müslümanlar için bağlayıcı ve uyulması gerekli olan sünnetlerden olduğu, tartışılmıştır. Bugün birçok farklı ortamda birçok farklı insanla karşılaşan bir Müslümanın onu bir sofrada nasıl temsil edeceğine dair yeni görgü kuralları teklif edilmiştir. Onun bu husustaki güzel örneği ve dönüştürücü idealinin uygulanması ile günümüzde sünnete uymak isteyenlere bir yol gösterilmiştir.

Veri tabanlarında "kültür", "yeme-içme", "beslenme", gibi kelimelerle yapılan taramalarda sünnet-kültür ilişkisine ve yeme-içme/beslenmeye dair makaleler bulunabilmektedir. Çoğu sünnetin ne olup olmadığını tartışan bu makalelerde sadece verilen bazı örnekler, alan ile ilgilidir. Ancak bu alanın kültürel öğelerini müstakil olarak içeren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yeme-içmenin adabı ve Hz. Peygamber'in bu husustaki tavsiyelerini içeren makalelerde ise kültürel öğeler belirlenmemiştir. Bu

² Görmez, *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu*, 125.

³ Sabri Çap, "İlk Üç Asırda Diğer Kültür ve Medeniyetlerin Hadis ve Sünnet'in Yorumlanmasına Etkileri", *İslam ve Yorum III: Din, Bilim ve Medeniyet (Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına)* 3 (2019), 347-370, 350.

⁴ Ahmet Emin Seyhan, "Müslümanların Sünnet Tasavvuru ve Hz. Muhammed'in Sünnetinden Bazı Örnekler = The Perception of the Sunnah of Muslims and Some Examples of the Sunnah of the Prophet Muhammad", *The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]* 66 (2018), 259-275, 260.

makalede ise bu konuyu inceleyen eserlerden edinilen bilgi ve haberler tahlil edilerek konu örneklendirilmiştir.

Kur'an'ın ve sünnetin çizdiği helal-haram sınırları, yemek yemenin fikhî hükmü, yeme-içme malzemeleri ile ilgili şerî kaynaklarda konulan kurallar, (helallik, tayyiblik, vd.) Hz. Peygamber'in tayyibâtı ve habâisi belirleme yetkisi ve bu yetkiye dayanarak koyduğu yasaklar ve mubah kıldıkları, gibi daha çok fikhî hükümleri ilgilendiren konular, bu çalışmanın konusu dışındadır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in mutfağı, yediği içtiği yiyecekler ve yiyeceklerle ilgili önerileri de bu çalışmada ele alınmamıştır.

Konunun girişinde sünnet ve kültür kelimelerinin üzerinde durulmuştur. Şüphesiz bu kelimeler uzmanlarının uzun mütalaalar yaptığı terimlerdir. Burada “sünnet” ve “kültür” terimlerinin konu ile ilgili bağlamı ele alınmıştır. Kültürün yeme-içme ile sünnetin de kültür ile ilişkisi ele alınmıştır. Daha sonra öncelikle Hz. Peygamber'in sünnetindeki yeme-içmeye dair evrensel ve ebedi ilkeler, sonrasında da onun davranışlarındaki kültürel unsurlar açıklanmıştır. Makalenin sonunda sünnete uygun güncel bir sofrada adabı oluşturulmaya çalışılmıştır.

İslam Kültürünü Oluşturan Peygamber Uygulamaları: Sünnet

Sünnet kelimesinin lügat anlamı ve disiplinden disipline, şahıstan şahısa ve zamandan zamana değişen terim anlamı üzerine çok şey yazılıp çizilmiştir.⁵ Bu çalışmanın çerçevesi, bu tartışmaları tekrar etmek için uygun değildir. Ancak sünnetin ne olduğunu doğru anlamaya yönelik sünnet-kültür ilişkisi çerçevesinde bazı hatırlatmalar yapılmıştır.

Sünnetin dindeki yeri, hücciyeti, kaynağı, vs. gibi konular, uzun düşünce tarihimiz boyunca hep tartışılmalıdır. Bugün ise Müslümanların inanç, ahlak, zihniyet, davranış, örf, adet, estetik, edebiyat, sanat, hukuk, siyaset ve benzeri kültür alanlarında sünnetin yerinin ne olduğunu tartışmaya açmak gerekmektedir.⁶

Sünnet, Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri, davranışları, kendisi tarafından alışkanlık haline getirilen hayat tarzı, onun sahip olduğu zihniyet yapısı, dünya görüşü, ahlakı ve sîretidir.⁷ Kur'an-ı

⁵ Hadis ve Sünnet kelimeleri üzerine yapılan değerlendirmeler için bk. M. Hayri, Kırbaoğlu. *İslam Düşüncesinde Sünnet / Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002; Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. (Ankara: OTTO Yayınları, Kasım 2014); a.mlf. *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu*; Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000; a.mlf. “Hadis'in Ne'liği Sorunu ve Akademik Hadisçilik” *İslamiyât* 3/1 (2000).

⁶ Mehmet Emin Özafşar, “Hadis/Sünnet ve Kültür”, *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*, *Kutlu Doğum Sempozyumu 81-98*. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 84.

⁷ Mehmet Görmez, *Hadis İliminin Temel Meseleleri*. (Ankara: OTTO Yayınları, 2024), 12-20; Kırbaoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet -Eleştirel Bir Yaklaşım-*, 55-111.

Kerim'in nebevî tefsiri ve hayata açılımıdır.⁸ Kur'an vahyinin, Hz. Peygamber'in hayatında İslam kültür ve medeniyetinin temellerini teşkil edecek şekilde hayata yansıma biçimidir.⁹

Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarını anlayıp idrak etmek,¹⁰ söylediklerinden kastettiği maksadının ne olduğunu çıkarmak gereklidir.¹¹ Bu söz ve davranışların kaynağının, gerekçesinin ne olduğunu, onları hangi ortam ve şartlarda söylediğini, bağlayıcı olup olmadığını kavramaya çalışmak, değişen şartlar karşısında yeni problemlere nebevî çözümler bulmaya imkân verir.¹² Bunun için öncelikle, din, peygamberlik ve vahiy ışığında Hz. Peygamber'i tanımak, onun gönderiliş gayesini, tebliğ etmekle sorumlu olduğu bilgilerin alanını, bu bilgilerin kaynaklarını ve Allah tarafından kendisine verilen veya kendisinin üstlendiği vazifeleri bilmek ve anlamak gereklidir.¹³ İslam'ın ve onun peygamberinin doğru anlaşılması, sağlıklı ve doğru bir peygamber portresinin çizilmesi, onun kıyamete kadar sürecek önderlik ve örnekliğinin sağlam temellere oturtulması ve İslam kültürünün sonraki nesillere daha sağlıklı biçimde taşınması, Müslümanların en önemli görevleri arasındadır.

Peygamberlerin gönderilmelerinin asıl amacı, esas itibarı ile Kur'an'ı tebliğ, tebyin ve talim etmeleri, sağlam inanç kaidelerini ve ibadet yollarını öğretmeleridir. Ancak bozulmuş olan adet ve göreneklerin düzenlenmesi, insani ihtiyaçların giderilmesi ve bunun için gerekli olan kurum ve kuralların konulmasının teşvik edilmesi de insanların tezkiyesi sadedinde peygamberlerin amaçlarındandır.¹⁴ Hz. Peygamber, alemlere rahmet olarak¹⁵ güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderilmiş,¹⁶ gönderildiği toplumu her türlü kötülükten arındırmak gayesini taşıyan, günahlardan korunmuş, son peygamberdir.¹⁷ İyi huyların kazanılması yoluyla nefsin olgunlaştırılması ve kötü huyların izale edilmesi hakkında beyanlarda bulunmuştur.¹⁸ Sadece vahyi iletmekle kalmamış, onu yaşanan bir din haline de getirmiştir.¹⁹

⁸ Ahmet Emin Seyhan, "Teorinin Pratiğe Yansıması Hâli: Hz. Muhammed'in Örnekliği = The Reflection of Theory in Practice: Hz. Muhammad's Example", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 51 (2023), 136-160, 137.

⁹ Özcan Hıdır, "Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi", *İslam Geleneğinde ve Modern Dönemde Hadis ve Sünnet*, haz. Bünyamin Erul. 247-279. (İstanbul: KURAMER Yayınları, 2020), 257.

¹⁰ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî. *es-Sünen*. 8 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, "İlim", 7; Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdf. *es-Sünen*. 5 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, "İlim", 10; İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *es-Sünen*. 2 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, "Sünne", 18.

¹¹ Şah Veliyyullah Dihlevî, Ebû Abdilaziz Kutbüddin Ahmed b. Abdirrahim (öl. 1176/1762). *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*. çev. Mehmet Erdoğan. 2 cilt. İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi armağanı, 2003, 1/337-339.

¹² İsmail Hakkı, Ünal, "İslam Kültürünün Sürekliliğini Sağlamada Hadis ve Sünnetin Rolü", *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu* 2001. 25-33. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 29.

¹³ Görmez, *Hadis İlminin Temel Meseleleri*, 25.

¹⁴ Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*. 1/337-339.

¹⁵ el-Enbiya, 21/107.

¹⁶ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*. nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. (Beirut: y.y., 1405/1985.) 2/381.

¹⁷ Görmez, *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu*, 65.

¹⁸ Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, 1/398.

¹⁹ Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, 71.

Kur'an insanların onu örnek almalarını istemiştir.²⁰ Onun ahlaki vasıflarına, söz ve eylemlerine sık sık atıfta bulunduğu halde, onun fizik özelliklerine, giyim-kuşamına, yiyip-içtiğine ve dünyevi becerilerine temas etmemiştir. Çünkü ikinciler Kur'an'a göre, Hz. Peygamber'in örneğine konu teşkil etmedikleri gibi, örneğe elverişli unsurlar da değildir.²¹ Hz. Peygamber de "benim namaz kılışımı gördüğünüz gibi namaz kılın."²² dediği halde, "benim gibi giyinin.", "benim gibi yiyin-için.", "benim gibi yatın-kalkın." dememiş, kısaca kendi kişisel zevk ve tercihini başkalarına empoze etmemiştir.²³ Davranışlarının körtü körüne taklidini değil, bilinçli olarak örnek alınmasını istemiş, davranışlara ruh ve anlam katmak için şekle değil öze, araca değil amaca önem verilmesini arzu etmiştir.²⁴ Yerel uygulamalardan ziyade evrensel uygulamaları tercih etmiştir. Böylece özelde sünnetin, genelde dinin hayatiyetini ve sürekliliğini sağlamaya çalışmıştır.

İmam Ebû Hanife'nin "*Hz. Peygamber'in ve sahâbe döneminin şartları ile bizim şartlarımız aynı değildir.*" diyerek hadisin anlam ve yorumunda zamanla ortaya çıkan gelişmeleri dikkate alması,²⁵ onun sünnetin zaman ve mekân üstü maksatlarını anlaması ile ilgili olmalıdır. Bu hususta bir diğer örnek de tâbiûn büyüklerinden Eyyûb es-Sahtiyânî'ye (ö. 131/748) nispet edilir.²⁶ Hz. Peygamber bir hadisinde "Kim elbisesini uzatır ve bununla kibirlenmeyi kastederse, Allah kıyamet günü ona bakmaz."²⁷ buyurduğu halde Eyyûb es-Sahtiyânî elbisesinin uzun olmasında bir mahzur görmemiş ve şöyle demiştir: "*Geçmişte şöhrat, elbisenin uzatılmasındaydı. Bugün ise şöhrat, elbisenin kısaltılmasındadır.*"

Sünnetin bağlayıcılığı ile ilgili bazı sınıflandırmalar ilk asırlardan beri yapılmıştır. Hanefî fakihlerden Ebû'l-Leys Semerkandî, (v. 373/983) *Mukaddimetü's-Salat'ta* sünneti, sünnet-i hidayet ve sünneti fazilet olarak ikiye ayırmıştır. Sünnet-i hidayet terkinin dalalet olduğunu, sünnet-i faziletin terkinden ise bir şey olmayacağını belirtmiştir.²⁸ Ebû'l-Leys, yine aynı eserde sünnet kelimesini ve nafilenin ne olduğunu şöyle tarif etmiştir:

*"Farz, terk ettiğinde isyankâr, karşı çıktığında kâfir olduğun şeydir. Sünnet, terk ettiğinde fasık, karşı çıktığında bidatçı (mübtedi) olduğun şeydir. Nafilde ise terk ettiğinde fasık veya karşı çıktığında bidatçı olmazsın ama yaptığında çok ecir alırsın, terk ettiğinde ecirden mahrum olursun."*²⁹

²⁰ el-Kalem, 68/4; Âl-i İmrân, 3/159; et-Tevbe, 9/128; el-Ahzab, 33/53.

²¹ Ünal, "İslam Kültürünün Sürekliliğini Sağlamada Hadis ve Sünnetin Rolü", 26-29.

²² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Ezan", 18.

²³ Ünal, "İslam Kültürünün Sürekliliğini Sağlamada Hadis ve Sünnetin Rolü", 27.

²⁴ Seyhan, "Müslümanların Sünnet Tasavvuru ve Hz. Muhammed'in Sünnetinden Bazı Örnekler", 260.

²⁵ İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 83, 117, 122.

²⁶ Çap, "İlk Üç Asırda Diğer Kültür ve Medeniyetlerin Hadis ve Sünnet'in Yorumlanmasına Etkileri", 354.

²⁷ Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbüri, *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 6 cilt. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Libas", 45.

²⁸ Ferit Dinler. Ebû'l-Leys es-Semerkandî ve Mukaddimetü's-Salat İsimli Eserinin Tahkiki. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006, 55.

²⁹ Dinler, *Mukaddimetü's-Salat*, 62.

Aynı kitabın bir başka yerinde ise, farzın sünnetten, sünnetin nafilenden farkını ortaya koymuş ve bunu Hz. Peygamber'in uygulamadaki hassasiyetine değinerek yapmıştır:

*“Allah'ın emrettiği ve Hz. Peygamber'in ömrü boyunca hiç terk etmeden yaptığı işler bize farz olur. Eğer bir işi, Hz. Peygamber kendiliğinden yaptıysa ve onu ömür boyu hiç terk etmediyse o iş bize sünnet olur. Eğer bir işi Hz. Peygamber bazen yapıp bazen yapmadıysa ve yapılmasında fazilet olduğunu söylediyseniz o iş bize nafîle olur.”*³⁰

Şah Veliyyullah ed-Dehlevî (v. 1176/1762) de sünneti, risâlet görevinin tebliğine yönelik sünnet, risâlet görevinin tebliği kabilinden olmayan sünnet şeklinde iki kısımda ele almış, tıbbî dair hadisler, şahsî tecrübelerine dayanan hadisleri, ibadet niyeti taşımaksızın âdet kabilinden kastı olmadan, gelişigüzel yaptığı tasarrufları, folklor kabilinden olup kavminin anlatageldiği şeyleri, o güne has bazı cüzî maslahatın kastına yönelik sünnetleri, (devlet başkanı olarak verdiği kararlar gibi) yargısal durumlarda verdiği şahsa ve olaya özel hükümleri ikinci kısma dahil etmiştir.³¹

Hz. Peygamber'in söylediklerini ve yaptıklarını -mahiyetini anlamak ve daha iyi bir değerlendirme yapmak için- “beşer olarak yaptıkları (cibilli hareketler)” ve “peygamber olarak yaptıkları” diye ikiye ayırmak gerekir. Beşer olarak kendisinden sadır olan eylemler de iki kısma ayrılır: Beşerin iradesi dışında gerçekleşenler, beşerin iradesi ve ihtiyarı dahilinde meydana gelenler. İnsanın iradesi ve ihtiyarı dahilinde meydana gelen cibilli hareketler, beşerin zorunlu olarak yaptığı hareketlerdir. Bunlar da mümin için bağlayıcı değildir. Ancak bazı cibilli hareketlerin yapılış tarzı ile ilgili Hz. Peygamber'in emredici sözleri vardır: Sağ elle yemek, sağ tarafa yatmak, suyu üç nefeste içmek gibi. Bunlar birer “edep” kuralı kabul edilmiştir.³²

Bazı sünnet verilerinde yerel-kültürel ile evrensel yönler iç içe geçebilmiştir. Hal böyle olunca Hz. Peygamber'in imtisal ve beyan niteliğinde olmayan fiillerini ihtiva eden, ibadet kastı olmadan içinde bulunduğu toplumun adet ve geleneklerine uyarak yaptığı bazı fiiller, yaratılışının gereği tabii ihtiyaçları için olan tasarrufları,³³ belli bir zamanla kayıtlı olanlar,³⁴ dönemin uygulamaları gereği dünyaya ait bazı işlere taalluk eden³⁵ söz-uygulamaları sünnet olarak algılanabilmiştir.³⁶

Hz. Peygamber'in bazı sözlerinde emir ve nehiy kiplerini kullanması, her zaman harama veya vücuta delalet etmez. Aksine o “tergîb, terhîb, tâlim, irşad ve nedb” gibi amaçlarla da emir ve nehiy kiplerini kullanmıştır. Öyleyse bu sığalarla gelen hadisleri, dinin genel ilkeleri ve Hz. Peygamber'in gaye ve maksatları doğrultusunda anlamak gerekir.³⁷ Bu türden yasaklar, müstehap yönünden

³⁰ Dinler, *Mukaddimetü's-Salat*, 61.

³¹ Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, 1/396.

³² Görmez, *Hadis İlminin Temel Meseleleri*, 29.

³³ Buhârî, “Eşribe” 15; Müslim, “Libas” 37-38; Sayd 39; Tirmizî, “Eşribe” 21; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/338; İbn Mâce, “Tıb” 29; Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, 288-289.

³⁴ Buhârî, “Cihad” 78, 80, 81, 82, 83, 84.

³⁵ Buhârî, “Tıb” 6, 7, 10; “Vudu”, 66; “Zekât” 68; “Cihad” 152; Müslim, “Fedâil”, 41; “Selam” 175; Tirmizî, “Tıb” 5, 11, 12; Ebû Dâvûd, “Tıb” 14; İbn Mâce, “Tıb” 20, 24, 25.

³⁶ Hıdır, “Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi”, 271.

³⁷ Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, 104.

konulmuş “şefkat yasakları”dır ve haramlığa delalet etmez.³⁸ Sadece yapılmaları tavsiye edilir. Bu tür davranışların terki ile sünnet terk edilse bile bir yasağın çiğnenmesi anlamında haram işlenmiş olmaz.³⁹ Bazı sünnetlerin tavsiye edilmesi ise edeben daha güzel olmasındandır. Ayakta su içmenin kerâhati veya mubahlığı gibi...⁴⁰

Hz. Peygamber bütün insanlara gönderilen (evrensel) ve bütün zamanlara gönderilen (ebedî) son peygamberdir. Bu sebeple onun kavmine has kültürel bir uygulaması, bir kabileye veya kendi zamanındaki insanlara özgü bir hal ve hareketi bütün insanlara teşmil edilemez. Çünkü bir dine girecek en büyük bidat, peygamberin gönderildiği kavmin örfünü, adetini, geleneğini, kültürünü din haline getirmektir. Aynı şekilde tüm zamanlara gönderilen bir peygamberin belirli bir zaman ile mukayyet olan bir uygulaması da bütün zamanlara teşmil edilemez.⁴¹

Hz. Peygamber’in bir fiili niye yaptığı anlaşılmalıdır. Onun belirli bir amaç gözetmeksizin hayatın tabii akışı içinde yaptığı işler sünnet olmaz. Bu sebeple onun peygamberlik vasfı dışında dini veya taabbudi bir gaye gütmeyen yaptığı işleri ve içinde yaşadığı toplumun örf ve adetleri gereği yaptığı fiilleri, dini ve taabbudi konulardan ayırmak bir mecburiyettir. Aksi takdirde onun zamanına ve coğrafyasına has Arap örf ve adetlerinin sünnet olarak algılanması kaçınılmaz olur.⁴²

Hz. Peygamber’in örnekliğini kendi dönemindeki canlılığı ve anlamlılığı içinde yaşatmak için hadis ve sünnetten elde edilecek veriler illet ve maksat çerçevesinde değerlendirilmeli, o günden bugüne taşınabilecek unsurlar iyi tespit edilmelidir.⁴³ Eğer sünnet, Hz. Peygamber’in evrensel örnekliği çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla ele alınabilir ve doğru anlaşılabilirse, Müslümanlar ifrat-tefritten uzak, doğru ve mutedil bir anlayışta buluşabilir. Böylelikle sünnet, İslam medeniyetine süreklilik kazandıran ve ümmeti birleştiren bir kaynağa dönüşebilir.⁴⁴

Kapsadığı Alanlar Açısından Kültür

Kültür kelimesi sözlükte, bir toplumun duyuş ve düşünüş birliğini oluşturan, gelenek durumundaki her türlü yaşayış, düşünce ve sanat varlıklarının bütünü, şeklinde tarif edilmektedir. Kültür kavramının içine, bir toplumun algıladığı duygular, ortaya koyduğu düşünceler, uyguladığı davranışlar, gösterdiği beceriler, ürettiği bilgiler, somutlaştırarak abideleştirdiği estetik değerler, şekillendirdiği sosyal yapılar, tatbik ettiği dini, ahlâkî, hukukî, iktisadî ve teknolojik sistemler, nihayet kendi varlığı hakkında ulaştığı bilince dair unsurlar ve o toplumun zaman içinde yaşadığı realiteler girer.⁴⁵

³⁸ Ebü'l-Leys, Nasr b. Muhammed es-Semerkandî (ö. 373/983), *Bustânü'l-Ârifîn*, thk. Abdülvaris Muhammed Ali, (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018), 95.

³⁹ Ebü'l-Leys, *Bustânü'l-Ârifîn*, s. 132.

⁴⁰ Ebü'l-Leys, *Bustânü'l-Ârifîn*, s. 63.

⁴¹ Görmez, *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu*, 50.

⁴² Görmez, *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu*, 114.

⁴³ Ünal, “İslam Kültürünün Sürekliliğini Sağlamada Hadis ve Sünnetin Rolü”, 28.

⁴⁴ Görmez, *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu*, 36-39.

⁴⁵ Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, “Tarih ve Kültür”, *Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler*. 31-38. (Ankara: AKM Yayınları, 1990), 32-36.

Nurettin Topçu (v. 1975) kültürü, bir toplumun kendi tarihi içinde meydana getirdiği değer hükümlerinin bütünü, şeklinde tanımlar ve bunların ilim, sanat, ahlak ve dine ait değerler olduğunu söyler.⁴⁶ Kimine göre ise kültür; umumi olarak inançlar, değer hükümleri, örf ve adetler, zevkler, insan tarafından yapılmış ve yaratılmış her şeydir.⁴⁷ Bu açıdan bakıldığında kültür, bir toplumun sahip olduğu maddi-manevî, irfânî, değerlerden oluşur ve toplumdaki her tür bilgi, alışkanlık, değer yargıları, genel tutumlar, görüş, düşünce ve tüm davranış şekilleriyle bir bütündür.⁴⁸

Cemil Meriç, (v. 1987) kültür kelimesini ‘irfan/manevi kültür’, ve ‘medeniyet/maddi kültür’ olarak iki anlamıyla tercüme etmiştir.⁴⁹ Buradan hareketle kültürün, bir milletin yaşamasını kolaylaştıracak bilgi birikimi, medeniyetin ise bu kültürün maddi-somut alanda görünür oluşu olduğu söylenebilir.⁵⁰

Ziya Gökalp da kültürle medeniyetin ayrı ayrı kavramlar olduğunu düşünür ve kültüre ‘hars’ der. Ona göre hars, millidir; medeniyet, beynelmileldir. Başlangıçta her kavmin bir harsı vardır. Hars yükseldikçe medeniyet doğmaya başlar.⁵¹ Her medeniyet kendine has bir kültür yaratır. Kültür ve medeniyet bir birikimdir.⁵²

Kültür, sosyal bir varlık olarak insanın sözleri-bilgisi ve aksiyonları-fiilleri ile doğrudan irtibatlıdır. Sosyal ve siyasal gelişmelerde rol oynadığı gibi, bireyin kimliğinin inşasında da önemli rol oynar.⁵³ Kültürün öznesi insan ve toplumdur.⁵⁴ Kültürün bütün oluşum aşamalarında insanın baskın rolü vardır. Kültürü insan yapar, insanı da kültür inşa eder.⁵⁵ İnsanın manevi varlığının temelleri olan zihniyet, ahlak ve değerler sistemi ile irtibatlı olduğundan dolayı kültürden söz edilen yerde, insanın inanç, örf, adet, davranış biçimi ve dünya görüşünden konuşuluyor demektir.⁵⁶

Kültür, insan davranışlarını yönlendirir, istikrarlıdır. Ayrıca dinamik olduğu için sürekli bir değişim halindedir ve bazı yönleriyle geçişkendir.⁵⁷

İnsan; inanan, düşünen ve tesir eden bir varlık olduğu için, bütün kültürlerin temelinde bir inanış, düşünce ve hareket sistemi vardır.⁵⁸ Din, kültürün oluşmasında etkilidir ancak din eşittir kültür denemez. Eğer böyle olsaydı, aynı dine mensup olanların aynı millettten sayılması gerekirdi. Kültür farklılıkları sebebiyle her milletin dini anlaması ve yorumlaması farklıdır. Başka bir ifadeyle toplumun kültürü, o toplumun din anlayışını, din anlayışı da kültürünü etkiler.

⁴⁶ Nurettin Topçu, *Yarıncı Türkiye*, (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1961), 196.

⁴⁷ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, (İstanbul: M.Ü.İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987), 34-37.

⁴⁸ Turhan, *Kültür Değişmeleri*, 45.

⁴⁹ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 15.

⁵⁰ Hıdır, “Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi”, 249.

⁵¹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* (Kapı Yayınları, 2017), 65.

⁵² İbrahim Arslanoğlu, “Kültür ve Medeniyet Kavramları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 6/15 (2000), 243-255.

⁵³ Özağar, “Hadis/Sünnet ve Kültür”, 83.

⁵⁴ Turhan, *Kültür Değişmeleri*, 45.

⁵⁵ Hıdır, “Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi”, 249-251.

⁵⁶ Özağar, “Hadis/Sünnet ve Kültür”, 84.

⁵⁷ Hıdır, “Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi”, 249-251.

⁵⁸ Hilmi Ziya Ülken, “Medeniyetimizin Değerler Sistemi”, *Türk Düşüncesi Mecmuası*, 1, (1953), 1-3.

Kültür ve Yeme-İçme İlişkisi

İnsan, varlığını devam ettirecek enerjiyi sağlamak, hayatta kalmak, sağlığını ve yaşam kalitesini korumak, geliştirmek ve yükseltmek için, vücudun gereksinimi olan besin öğelerini yeterli miktarlarda, uygun bir şekilde ve uygun zamanlarda bilinçli bir şekilde temin etmek zorundadır.⁵⁹ Beslenme adı verilen bu olgu, toplumların kültürü içinde de önemli bir alandır. İnsanların acıkması ve açlığını gidermek için yemek yemesi genel bir biyokimyasal olay olsa da bu açlığın ne şekilde ne zaman ve hangi yemeği seçerek giderileceği kültürel bir tercihtir.⁶⁰

Her toplumun kendine has birtakım alışkanlıkları vardır. Bu alışkanlıklar ve davranış biçimleri, kültürel göreceliğe dayalı olarak bir toplumdaki diğerine değişebilir. Böylece bir toplumu oluşturan insanlar diğer toplum bireylerinden kolaylıkla ayırt edilebilir.⁶¹ Bu alışkanlıklardan bir kısmı, o toplumun beslenme tarzı ve beslenme pratikleri ile ilgilidir. Birey toplumdaki yemek kültürünün içine doğar, bunun içinde yaşar ve her kültürel olay gibi bunu da değiştirir ve sürdürür.

Beslenme, bir toplumun mühim kültürel kodlarından bazılarını da içinde barındıran önemli bir unsurdur. Zira yiyeceklerin seçimi ve hazırlanış usulleri, hazırlandığı mekanlar, alet edevat, tüketilen yiyecek türleri, tamamen kültürün öğeleri olan geleneklerle, inançlarla, tabularla bağlantılıdır.⁶² Yiyeceklerin yeme metodu, günlük öğün sayısı, yemek zamanı ve porsiyon ölçüsü oluşumu, gelenekle oluşan yemek kültürü ile bütünleşmiştir.⁶³ Ayrıca neyin yenilebilir olarak kabul edildiği ve nasıl yenmesi gerektiği de her kültürde farklıdır. Herhangi bir yiyeceğin, pis -habis- olduğunu da yine büyük ölçüde kültür belirler.⁶⁴

Farklı kültürlerde nelerin yenileceği veya nelerin yenilemeyeceği çok sıkı kurallarla belirlenmiştir. Bir yiyeceğin yenilebilir veya yenilemez olduğunu kültür belirler. Yenilen ve içilen şeylerden etkilenmeler de her kültürde farklı olabilmektedir. Bir toplumda tiksindirici sayılan bir gıda maddesi, bir başka toplumda çok makbul bir lezzet olabilir.⁶⁵ Kültür, besleyici değeri şüpheli olan birtakım besinleri yemeyi uygun bulurken muhtemelen besleyici potansiyele sahip olan bir besini kabul edilemez bulabilir.⁶⁶

Beslenme tüm canlılar için temel bir ihtiyaçtır ancak insanlar için bundan öte bir şeydir. Sadece beslenmek değildir. Sosyolojik de bir eylemdir. Kültür, doğası gereği her zaman bir tüketim

⁵⁹ T.C. Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Dairesi Başkanlığı, (Erişim 8 Ocak 2024).

⁶⁰ Mustafa Talas, "Tarihi Süreçte Türk Beslenme Kültürü ve Mehmet Eröz'e Göre Türk Yemekleri", *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 18 (2005), 273-283, 274.

⁶¹ Ayşen Utanır Karaduman, "Sosyolojik Bir Olgu Olarak Yemek; Yemek ve Toplumsal Anlamı", *Asia Minor Studies* 11/1 (2023), 107-115, 109.

⁶² Talas Mustafa, "Tarihi Süreçte Türk Beslenme Kültürü", 274.

⁶³ Hayati Beşirli, "Türk Kültüründe Güç, İktidar, İtaat ve Sadakatin Yemek Sembolizmi Esasında Değerlendirilmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 58 (08 Haziran 2011), 139-152, 139.

⁶⁴ Utanır, "Sosyolojik Bir Olgu Olarak Yemek; Yemek ve Toplumsal Anlamı", 110.

⁶⁵ Talas Mustafa, "Tarihi Süreçte Türk Beslenme Kültürü", 274.

⁶⁶ Beşirli, "Türk Kültüründe Güç, İktidar, İtaat ve Sadakatin Yemek Sembolizmi Esasında Değerlendirilmesi", 140.

nesnesi olan yiyeceklerden bir kısmını yüksek sınıflara, yüksek statülere tahsis ederken bunun aksine bazı yiyecekleri de alt sınıflarla, ya da yoksulluk durumlarıyla ilişkilendirebilir. Yemeğe sahip olmak ya da olmamak veya hangi tür gıdalara erişmiş olmak veya bu gıdaların nasıl tüketildiği gibi sorular, kültürün oluşturduğu toplum sınıfları ile de alakalıdır. Yemek kültürü ve tüketimi bireyin kimliğiyle o kadar iç içedir ki, kişinin ne yediğinden ve nasıl yediğinden bir kimlik tespiti yapılabilir. Brillant Savarin'in ünlü "Bana ne yediğini söyle, sana kim olduğumu söyleyeyim" deyişi de kimlik ve yemek arasındaki bu ilişkiye gönderme yapar. Yemek kültürü bir tür kişisel kimlik göstergesidir.⁶⁷

Özellikle Batı'da başlayan modernleşme sürecinden sonra yemek ve sofranın görgüsünde de bazı köklü değişiklikler olmuş, uygarlık süreci incelenirken sofranın ve yemek adabı da ele alınmış, bu konuda ayrıntılar belirmiş, yeni kurallar ortaya konmuştur. Bıçak, çatal, kaşık, tabak, peçete, sofranın, sofranın örtüsü vb. gibi yemek gereçlerinin kullanım biçimleri de belirli standartlara bağlanmıştır.⁶⁸

Sünnetin Kültür ile İlişkisi ve "İslam Kültürü"

Her yeni din, eski anlayışları ortadan kaldıran yeni bir dünya yaratır. Ferdinin anlam dünyasındaki boşlukları doldurdukça da yeni bir dünya yaratmada etkili olur. Bu sebeple dinin, fertleri kuşatmak üzere getirdiği yeni muhtevanın, onların ihtiyaçlarına ne ölçüde cevap verebildiği son derece önemlidir. Her dinin insanların çeşitli olay ve problemlere karşı tutum ve davranışlarını içeren, temel inanç meselelerinin dışında kalan, hayatın diğer alanları ile ilgili de zengin bir tavrı vardır. Bu tavır, o dine bağlanan insanlarda belirli bir zihniyet oluşturur. Bu yolla insanlar, normal gündelik işlerini yaparken bile o zihniyetin tesiri altında kalırlar. Farkında olarak veya olmayarak alemini, o dinin zihniyeti çerçevesinde görürler.⁶⁹ Din öncelikle fertlere, fertler aracılığıyla da mevcut toplumsal olgu ve kurumlara öylesine nüfuz eder ki kültürün kendisinden ayrılması mümkün olmayan bir unsuru haline gelir.⁷⁰

Dinler, kültür ve medeniyete ait kodlarını peygamberlerinin ve kurucu şahsiyetlerinin ortaya koydukları yaşanılır-somut pratiklerle oluşturur. Peygamberlerin ortak meşgaleleri, "nefsin tezkiyesi" ve "toplumun ıslahı"dır⁷¹ ve bu meşgaleler, insanın bireysel ve toplumsal gelişimi ile ilgilidir.⁷² Peygamberler toplumlarını temelde üç alanda değiştirme gayreti içindedirler: İnanç, ibadet ve toplumsal hayat. Peygamberlerin toplumsal hayata yönelik pratikleri kültürle ilgilidir. İslam kültür-medeniyetinin oluşumunda Kur'an ve Hz. Peygamber'in kişiliği ve pratikleri kurucu-belirleyici olmuştur.⁷³ Bu anlamda kültürün oluşumunda öncü şahsiyetlerin rolleri önemlidir.⁷⁴

⁶⁷ Utanır, "Sosyolojik Bir Olgu Olarak Yemek; Yemek ve Toplumsal Anlamı", 110-114.

⁶⁸ Gültekin, Hülya, *Yemek Sosyolojisi Bağlamında Üniversite Öğrencilerinin Yemek Yeme Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi: Cumhuriyet Üniversitesi Örneği*. Sivas: *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2019, 20.

⁶⁹ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz (Doğu Batı Yayınları, 2013), 71.

⁷⁰ Niyazi Akyüz, "Dinin Mesajının Sosyo-Kültürel Muhtevası ve İslâm", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38/1-4 (Haziran 1998), 295-308.

⁷¹ Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, 1/292.

⁷² Hıdır, "Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi", 253.

⁷³ Mahmut Kaya, "Değişen Toplum ve Değişmeyen Değerler", *Sosyal Değişme ve Dini Hayat. 1-7. (İstanbul: İlmî Neşriyat, 1991)*, 2.

İslam kültür ve medeniyetinin Kur'an'dan sonraki en önemli kaynağı sünnettir. Sünnet, bu kültür ve medeniyetin temellerini oluşturur.⁷⁵ Bu medeniyetin insanlarını bir medeniyet dairesinde tutar. Onların ortak bir hissiyat, düşünce ve eylem alanında birleşmesine kılavuzluk eder.⁷⁶ Müslümanların ibadet, muamelat, hukuk ve aile hayatı ile ilgili İslam fihhına dair tüm düzenlemeleri gibi, her türlü sosyal ilişki ve toplumsal hayatları da sünnete dayanır.⁷⁷ Müslümanın bulunduğu hemen her yerde Kur'an'ın rehberliğinde sünnetin yön verdiği bu kültür ve medeniyetin bir tezahürü görülür.⁷⁸ O sebeptendir ki bugün dünyanın doğusundaki Müslüman ile batısındaki Müslüman aynı zihin dünyasında yaşayabilmektedir. İslamiyet'in kısa zaman içerisinde yayılmasında ve farklı medeniyetlerde yaşayan Müslümanlar arasında ortak bir kültürün oluşmasında sünnetin büyük rolü vardır.

Müslümanlar için ortak bir İslam kültürü oluşturan sünnet, Hz. Peygamber'in ve ilk Müslüman nesillerin yaşadığı kültürel çevrede ortaya konmuştur. Onlar tarafından ortaya konan, olgunlaştırılan, yenilenen kültür, Müslüman insan kimliğini de inşa etmiştir. Hz. Peygamber, İslam kültürünün kurucu neslini (sahâbe) meydana getirmiştir.⁷⁹ Kendisine vahyolunan bir beşer-kul, ⁸⁰ “üsve-i hasene” ⁸¹ ve “yaşayan Kur'an” ⁸² olarak bu kurucu neslin ilk önderidir. Onun insanlara örnek olma vasfı da insan olarak bir “tarz-siret” ortaya koymasıyla ilişkilidir.⁸³

Hz. Peygamber, hicretle beraber yeni bir toplum modelinin temellerini atmıştır. Yeni bir dini düzenle beraber, esasları din tarafından belirlenen bir sosyal düzen de geliştirmiş, yalnızca önceden beri var olan bir inanç sistemini değil aynı zamanda Müslümanların toplumsal hayatını da düzenlemeye başlamıştır. Yozlaşan ve toplumsal anlamları kaybolan değerleri, yeni anlamlar yükleyerek toplumda yeniden geçerli hale getirmiştir. Çünkü onun hedefi, hiçbir yazılı müeyyideye, toplumsal teşkilata sahip olmayan, topluluklara ilahi mesajı ileterek benimsetmek ve topluluktan bir toplum oluşturmaktır. O günün göçebe kuralları çöl şartlarına uygun olsa da yerleşik topluluklar için yeterli değildi. Bir bakıma Hz. Peygamber'in işi, içinde bulunduğu göçebe topluluğun değerler

⁷⁴ Hıdır, “Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi”, 252.

⁷⁵ Veli Tatar, “Sünneti Doğru Anlamada Bir Yöntem: Hadis/Sünnet ve Kültür Farkı Anlayışı (Et'ime, Eşribe ve Libas Bölümleri Örneğinde)”, *Güncel Hadis Meselelerinin Anlaşılması ve Yorumlanması*, 129-139. (İstanbul: Divan Kitap, 2022), 131.

⁷⁶ Hıdır, “Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi”, 252.

⁷⁷ Mehmet Görmez, “Hz. Peygamberi Örnek Almak ve Sünnete Tabi Olmanın Anlamı Üzerine”, *Üçüncü 1000'e Girerken İslâm, Kutlu Doğum Sempozyumu 2000. 93-106. (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları)*, (2005), 94-95.

⁷⁸ Hıdır, “Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi”, s. 247.

⁷⁹ Özcan Hıdır, “Oryantalistlerin Sahâbe'ye Dair İddialarının Modern Dönem İslâm Dünyası'ndaki Sahâbe Algısına Düşünsel-Metodolojik Etkisi”, *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe: Sahâbe Kimliği ve Algısı Tebliğ ve Müzakereleler, (Tartışmalı İlmî Toplantı)*, 519-560. (İstanbul: İSAV 2013), 524.

⁸⁰ Fussilet, 42/6.

⁸¹ Ahzab, 33/21.

⁸² Müslim, “Musafirîn”, 139; Ebû Dâvûd, “Salat”, 316; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, es-Sünen. 8 cilt. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Kıyamu'l-Leyl”, 2.

⁸³ Hıdır, “Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi”, 254.

sistemini yerleşik şartlarda kullanmak üzere değiştirmektir.⁸⁴ Bu kurucu toplumda insanların birbirlerinden sorumlu olduğunu belirttikten sonra,⁸⁵ onları toplumsallaşmaya teşvik etti,⁸⁶ toplumun kültürel birliğine yönelik kargaşa çıkaranların İslam'ın vadettiklerinden mahrum kalacağını⁸⁷ haber verdi. Bu yeni sosyal yapıyı oluştururken pratikleri, emir ve yasakları öncelikle kendisi tatbik etti, daha sonra diğer insanlara aktardı. Bu konularda da zorlayıcı ve ısrarcı olmadı. İnsan ve toplum psikolojisini iyi değerlendirerek ona uygun hareket etmesini bildi. Müjdeledi, kolaylaştırdı, sevdirdi, korkutmadı, nefret ettirmedi, zorlaştırmadı. İçinde doğduğu büyüdüğü yaşadığı toplumu sosyal düzenlemelerle yenileştirdi. Böylece bir din olarak İslamiyet, yeni bir dünya görüşü ve yeni bir toplum modeli de sunmuş oldu.⁸⁸

İslâm hiçbir zaman, yeni muhatap olduğu toplumlarda her şeyi yıkıp yeniden inşayı istememiştir. Dolayısıyla İslâm'a yeni giren toplumlarda o an için mevcut olan unsurlar İslâm'ın ruhuna uygunsuzsa, mübah veya en nihayet mekruh çerçevesinde kalıyorsa, o zaman onlarla uğraşmaya mahal yoktur.⁸⁹ Bu açıdan bakılırsa sünnetin yön verdiği İslam kültürü sentezci bir yapıya sahiptir. Bu sebeple Hz. Peygamber, analitik bir tutumla ve Kur'an'ın da yönlendirmesiyle kültürel öğeleri "ibka", "ıslah" ve "ilga" etmiştir.

Câhiliye kültürünün daha ziyade atalarının adetleri üzerine şekillenen bir sünnet anlayışı vardı. Hz. Peygamber de her ne kadar ilahi vahye muhatap olsa da aynı zamanda mevcut bu kültürün içinde doğup büyümüştü. Bu sebeple Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu söz ve davranışlar da hem yaşadığı çağdan ve hem de içinde yaşadığı toplumun değer yargıları, adet ve geleneğinden motifler taşır.⁹⁰ Ancak bu, sünnetin İslam öncesi Arap geleneği olduğu anlamına gelmez. Hz. Peygamber'in sünnet anlayışı, bazı hususlarda benzerlik arz etse de anlam ve ruh bakımından özü itibarıyla Câhiliye'nin tevhidden uzaklaşmış kültür ve adetlerinden farklıdır.⁹¹ O peygamber olduktan sonra, kendisinden önce Arap toplumunun kültürüne yerleşmiş olan sünnetlere karşı seçmeci davranmıştır.⁹² Yahudi-Hıristiyan ve Câhiliye kültürü başta olmak üzere geçmişe ait kültürel norm ve değerleri tamamen reddetmemiştir ancak İslam kültür ve medeniyetinin temellerini atmak üzere toplumda o güne kadar devam eden kültüre ait bazı uygulamaları İslam'ın ruhuna uymadığı için değiştirmiş, uygun olanları kalıcı hale getirmiş, bazılarını eksik bulduğu için ilahi vahye uygun olarak ıslah edip tamamlamış,

⁸⁴ Akyüz, "Dinin Mesajının Sosyo-Kültürel Muhtevası ve İslâm", 304.

⁸⁵ Buhârî, "Şirket", 6, "Şehâdet", 31.

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/232, 233, 245.

⁸⁷ Buhârî, "Fiten", 2; Müslim, "İmâret", 54-55.

⁸⁸ Adem Efe, "Karizmatik Bir Lider Olarak Hz. Peygamber ve O'nun Gerçekleştirdiği Bazı Sosyal ve Kültürel Değişmeler", *IV Kutlu Doğum Sempozyumu-Tebliğler- 19-20 Nisan 2001*. 348-367. (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002), 349.

⁸⁹ Osman Şahin, "Sahâbe ve Tâbiün Müçtehitlerinin Yeni Gelişmeler Karşısındaki Tutumlarının Hukuk Metodolojisi Açısından Analizi", *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Dergisi* 9-10 (2006), 45-74, 70.

⁹⁰ Selçuk Coşkun, *Kavramsal ve Olgusal Açısından Sünnet-Gelenek İlişkisi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 38-42.

⁹¹ Özağar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, 34.

⁹² Görmez, *Hadis İliminin Temel Meseleleri*, 18.

bazen de yeni uygulamalar getirmiştir. Bazısı ile mücadeleyi tedricilik ilkesi gereği, zamana yaymıştır. Bu esnada da Câhiliye döneminin kötü davranış kodlarına yönelik daima uyarılarda bulunmuştur.⁹³

Allah'a şirk koşturmak, içki içmek, faiz almak, kehanete ve falcılığa inanmak, büyü- sihir yapmak, kan davaları, kabile taassupları, ipek elbise giymek, erkekler için altın yüzük takmak, kan içmek gibi gelenekler onun tümüyle iptal ettiği uygulamalardır. Bu tür geleneksel ve kültürel uygulamaların, İslam'ın ahkam ve gayeleriyle uzlaştırılması mümkün değildir. Bu uygulamalar yasaklar çerçevesine alınmış ve yerine yeni bir hüküm ve uygulama getirilmiştir.⁹⁴ Bu tür uygulamaların önemli bir kısmının kaldırılmasının amacı, özü itibariyle şirke giren ve tevhide ters düşen unsurları hem zihinden hem de hayatın pratiğinden sökülüp atmaktır.

Tevhid anlayışını zedelemeyen, batıl inanç şeklinde olmayan, insanın maslahatını ve saadetini hedefleyen kaideler doğrultusundaki her türlü kültür-gelenek ise ibka edilmiştir. Hz. Peygamber, Câhiliye döneminde de uygulanagelen⁹⁵ “mazmaza”, “istinşak”, “misvak kullanmak”, “bıyık kesmek”, “istinca” ve “(erkekler için) sünnet olma” gibi uygulamaları “Bunlar babamız İbrahim'in sünnetidir.” buyurarak onaylamıştır. Bunun dışında sarık sarma, sakal bırakma, çörek otu ile tedavi olma, diğer bilinen tedavi usullerini kullanma, Zemzem ve Hacerü'l-Esved'e saygı gösterme gibi Câhiliye Araplarının önceki nesillerden tevarüs ettiği bazı uygulamaları ise aynıyla devam ettirmiştir.⁹⁶

Kültürel uygulama, adet ve davranışların bir kısmını ise “ıslah ve tebdil” etmiş, üzerlerinde birtakım değişikliklere gitmiştir. Örneğin düğün yemeği (velime) Câhiliye döneminde de var olan ancak zenginlerin çağrıldığı fakirlerin çağırılmadığı bir gelenektir. Hz. Peygamber ise sınıf ayrımı yapmadan düğün yemeğini teşvik etmiştir. Yeme-içme, giyim-kuşam, mesken edinme, süslenme, evlenme biçimleri, alışveriş şekilleri, yargı biçimleri, selem akdi, vasiyet, akıka gibi Hz. Peygamber'in tamamen iptal etmediği, bazı değişikliklerle devam ettirdiği birçok alan vardır.⁹⁷ Sahâbe ve sonraki nesil uleması da onu örnek alarak İslam toplumunun karşılaştığı yeni kültürlere ait örf ve uygulamalardan Kur'an ve Sünnet'in ruhuna uygun olanları kabul etmişler, uymayanları reddetmişler, bir kısmını ise tadil ederek İslâmîleştirmişlerdir.⁹⁸

Öte yandan Sünnet, özü itibariyle, özgün kültür değerlerine sahip olduğu gibi, ilkesel sınırlar içerisinde farklılık arz eden, değişip gelişen dinamik yönleri de sahiptir.⁹⁹ Sabit nitelikli ilkelere sahip olduğu gibi yerel ve tarihsel formlara da sahiptir. Kur'an ile şekillenmiş sabit ayağı ile diğer kültürleri dolaşır ve hikmetli kültür değerlerini benimser-içselleştirir. Bu itibarla özü itibariyle dışlayıcı değil,

⁹³ Hıdır, “Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi”, 264.

⁹⁴ Hayreddin Karaman, “Zaman ve Mekânın Değişmesi Halinde Sünnetin Geçerliliği”, *Sünnetin Dindeki Yeri (Editörlü Kitap)*, 43-48. (İstanbul, Ensar Neşriyat, 1997); Ali Çelik, *İslam'ın Kabul veya Reddedtiği Halk İnançları*, (İstanbul: 1995), 302-304.

⁹⁵ Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2014, 40.

⁹⁶ Mehmed Said Hatiboğlu, *Hadis Tedkikleri* (Otto Yayınları, 2009), 161.

⁹⁷ Coşkun, *Kavramsal ve Olgusal Açısından Sünnet-Gelenek İlişkisi*, 130-133.

⁹⁸ Çap, “İlk Üç Asırda Diğer Kültür ve Medeniyetlerin Hadis ve Sünnet'in Yorumlanmasına Etkileri”, 356.

⁹⁹ Coşkun, *Kavramsal ve Olgusal Açısından Sünnet-Gelenek İlişkisi*, 20-23.

dinamik, geliştirici ve kapsayıcıdır.¹⁰⁰ Temel ilkesi tevhid olup ilahî kaynaklı dinlerin en sonuncusu olan İslam'ın belli bir zaman ve mekanla bağılılığı bulunmadığı için çeşitli kültür ve uygarlıklarla temas kurması, onun özgünlüğüne, sabitelerine zarar vermediği gibi, evrenselliğinin de doğal bir gereğidir. Bu sebeple sünnet bir yandan geçmiş din ve kültürlerin, kendi özüne uymayan yönlerine karşı çıkarken diğer yandan da bazıları zaten ilk gönderiliş itibarıyla ilahî kaynağa dayanan dinlere ait olan insanlık tarihinin biriktirdiği hikmete/marufa sahip çıkmış, kendi dışındaki birikimleri tevarüs etmiş, fakat kısa süre içinde her alanda kendi özgün formlarını üretmiştir.¹⁰¹ Dolayısıyla sünnete girdiği toplumlarda Kur'an'a ve kendisine uygun olan örf ve adetlere dokunmadığı için kültürleri yok edici gözüyle değil kültürleri ilahi kanunlar doğrultusunda şekillendiren bir unsur olarak bakmak gerekir.¹⁰² Sünnet, gittiği bölgede mahalli örf ile çatışmaya girip onun yerini almamış, onu kendi rengine boyamıştır. Müslüman olan ve farklı kültürlerle sahip olan toplumların düzenlerinin bir kısmı Kur'an ve sünnetin getirdiği yenilikler karşısında değişime uğramış, kalan kısmı da bu yeniliklerin gölgesinde şekillenmiştir. Sonraki dönemlerde de İslâm'ın esaslarına, sünnetin özüne muhalif olmayan uygulamaların Müslümanlar tarafından kabul edilmesinde bir sakınca görülmemiştir. Çünkü Müslümanlar sadece kendilerinden ibaret olan bir dünyada yaşamadıklarına göre sınırlı ölçüde diğer kültür ve medeniyetlerden etkilenmişlerdir.¹⁰³

Ancak bu süreçte bu kültür değerlerinin zamanla sünnete (dini geleneğe) dönüşmesi gibi bir tehlike vardır ki, bu hususa dikkat etmek gereklidir.¹⁰⁴ Bu noktada bidatlerin-kültürün hadisleşmesi olgusuna yönelik olarak Evzâi'nin (ö. 157/774) "*Bidatler ortaya çıktığında, alimler onları yadırgamaz ve tepki göstermezlerse, bunlar (zamanla) sünnete (kültüre, değere, dinî geleneğe) dönüşür!*" mealindeki sözünü hatırlamakta fayda vardır.

Sünnet, girdiği toplumlarda Kur'an ve sünnetin bireysel ve toplumsal hayata yansımaya ters düşen anlayış ve uygulamaları, kültür-gelenek-adet olarak değerlendirilse bile yasaklamıştır.¹⁰⁵ Yasaklanan bu geleneği uygulamaya da "bidat" denilmiştir.¹⁰⁶ Hz. Peygamber'in tebliğ ve tatbik ettiği dine sonradan yapılan ilaveler anlamına gelen bidat, İslâm toplumunun sünnet ekseninde tanzim ettiği hayat tarzının, diğer dinlerin veya farklı kültür ve medeniyetlerin tesiriyle tahribe ve tebdile uğratılmasıdır.¹⁰⁷

Hz. Peygamber'den sonra Müslümanlar, yeni kültür ve düşünce sistemleri ile karşı karşıya gelince hem kendilerini hem de karşılaştıkları yeni sistemleri sorgulamış, bu sistemleri anlamaya ve sentezlemeye yönelmişlerdir. Yeni karşılaşılan durumlar karşısında nasıl bir tutum takınılacağı üzerinde tartışmışlardır. Kimi çevreler yeni olarak görülen her şeye, "bidat-muhdes" diyerek karşı

¹⁰⁰ Hıdır, "Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi", 258.

¹⁰¹ Hıdır, "Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi", 260.

¹⁰² Mücteba Uğur, *Hicri Birinci Asırda İslam Toplumu*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 75.

¹⁰³ Çap, "İlk Üç Asırda Diğer Kültür ve Medeniyetlerin Hadis ve Sünnet'in Yorumlanmasına Etkileri", 367.

¹⁰⁴ Hıdır, "Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi", 259.

¹⁰⁵ Uğur, *Hicri Birinci Asırda İslam Toplumu*, 75.

¹⁰⁶ Hıdır, "Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi", 259.

¹⁰⁷ Çap, "İlk Üç Asırda Diğer Kültür ve Medeniyetlerin Hadis ve Sünnet'in Yorumlanmasına Etkileri", 367.

çıkıştır. Eşyanın ve hayatın tabii gereği olan pek çok unsurun gayri meşru olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁰⁸ Oysa İslam kültürünün içinde hem İslam'ın ürettiği kültürel değerler hem de İslam adına üretilen ve İslam kültür ve medeniyetine katılan değerler vardır.¹⁰⁹ İslam adına üretilen kültürel değerlerin olumlu, makul ve faydalı olanlarının İslam'ın doğru anlaşılıp, doğru yaşanılmasında önemli katkıları olmuştur. Zira İslam kültürü, sadece Kur'an, Sünnet ve ilk Müslüman nesillerin çabaları ve ürettikleri ile sınırlı değildir. Aksine tarihin her döneminde İslam'ın temel ilkeleri ışığında ortaya konulan birikimler de bu kültüre dahildir.¹¹⁰ Bu sebeple bidatları İslam'ın prensipleri ile uyuşanlar ve uyuşmayanlar diye ikiye ayırmak gerekir.

Hadisler raviden raviye aktarılırken dini içerikli bilgiler gibi kültürel birtakım adetler, geleneksel bir takım Arap yaşantıları da kültürden kültüre aktarılmıştır.¹¹¹ Sünnetin kültür ile ilişkisinde, bu aktarımsal yönü de önemlidir.¹¹² Bu ilişkide daha ziyade değerlerle alakalı taraf öne çıkmıştır. Hz. Peygamber'in hayatı sahâbiler tarafından detaylı olarak gözlemlenmiş, söz, davranış ve takrirleri, nasıl giyindiği, nasıl yürüdüğü, oturma ve konuşma şekli gibi hayatına ait incelikler rivayet formunda sonraki nesillere aktarılmıştır. Bu noktadaki önemli bir mesele, bu gözlem ve aktarımlarda değer olma yönü ve kültürel karakteri öne çıkan bazı hususların, birer kural haline dönüşmesidir.¹¹³

Kültür ile bire bir ilişkili olarak sünnet; ilmi, sosyal, siyasi faaliyet ve mesailerin tamamını, bireysel ve toplumsal hayatın bütün yönlerini kapsar.¹¹⁴ Bu sebeple sünnet yerel, evrensel, bireysel, toplumsal yönleri ile analitik olarak ele alınmalı, sünnetin kapsayıcı olan boyutu, risâlet-nübüvvet görevi ile alakalı olan ile böyle olmayan kısımları tayin edilmelidir.¹¹⁵ Kültürün de sünnet ile olan ilişkisi ve sünnet-kültür arasındaki fark ortaya konulmalıdır.

İslam'ın ilk asırlarından bu yana sünnet ile alakalı en temel tartışma konularından birini teşkil eden bu hususta belli tasnifler, kavramsallaştırmalar, görüşler etrafında tartışmalar yapılmıştır.¹¹⁶ Bu tasnifler, içerik ve sonuçları bakımından bir bakıma sünnetin kültürle ilişkisi ile de alakalıdır.¹¹⁷ Zira bir kültür ancak uygulama/pratik ile somut hale dönüşebilir, görünür olur. Resulullah'ın giyim-kuşam, oturma-kalkma, yürüme, yeme-içme, uyuma gibi durumlarda yaptıkları bir sünnet oluşturmuştur.

¹⁰⁸ Mehmet Emin Özafşar, "Polemik Türü Rivâyetlerin Gerçek Mâhiyeti", *İslâmiyât* 1/3 (1998), 19-48, 20.

¹⁰⁹ Ünal, "İslam Kültürünün Sürekliliğini Sağlamada Hadis ve Sünnetin Rolü", 25.

¹¹⁰ Hıdır, "Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi", 258.

¹¹¹ Tatar, "Sünneti Doğru Anlamada Bir Yöntem", 133.

¹¹² Bu hususta bir kısım oryantalistler ile bazı çağdaş yazarların sünneti "living tradition: yaşayan gelenek" olarak ele aldıklarına da işaret edilmelidir. Bu, sünnetin bir kültür olarak fonksiyonunu, dinamizmini, sürekliliğini ve aktarımsal yönünü vurgulaması bakımından önem arz etse de sünneti salt geleneğe indirgemekle maluldür. Hıdır, "Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi", 250.

¹¹³ Hıdır, "Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi", 256.

¹¹⁴ Yusuf el-Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul (Nida Yayıncılık, 2018), 95-96.

¹¹⁵ Hıdır, "Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi", 259-272.

¹¹⁶ Talat Sakallı, "Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Taksimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1995), 39-102, 69-70.

¹¹⁷ Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, 261-336.

Hanefiler, bu tür sünnetleri “sünen-i zevâid” kategorisi içinde değerlendirip onları kültürle bire bir ilişkili olan adetlerden saymışlardır.¹¹⁸ Diğer mezheplerden farklı olarak şartları ve yeni zuhur eden durumları dikkate alarak örfe büyük önem vermişler ve bunu İslâm hukukunun kaynakları arasında zikretmişlerdir.¹¹⁹ İslâm hukukunun temel prensiplerinden biri olan “zamanın değişmesiyle beraber hükümlerin de değişeceği” kuralına binaen, değişen ve gelişen şartlar karşısında gelişmelere mâni olmanın, Allah’ın emirlerine ve Hz. Peygamber’in hadislerine karşı gelmek demek olduğunu kabul etmişlerdir.¹²⁰ İmam Mâlik de sünneti, çoğunlukla nebevi uygulamalara dayanan Medinelilerin amelî-örfü olarak anlamıştır ki bu da sünnet-kültür ilişkisi içerisinde değerlendirilebilir.¹²¹

Sünnetin kültür ile farkının anlaşılması için Hz. Peygamber’in maksat ve gayesine göre tavır alınmalıdır. Sünnetin doğru anlaşılmasında sahâbenin rehberliği vazgeçilmez bir unsurdur. Yaklaşık bir asır gibi kısa bir süre içinde doğudan batıya İslâm coğrafyasında birden çok din ve kültür geçmişine sahip olan insanların Kur’an ve sünnetin ruhuna uygun ortak bir toplum oluşturmasında en büyük katkı, sahâbe nesline aittir. Onlar, Kur’an ve sünnetin maksadını ve nakledilen bir bilginin ne demek istediğini açıkça bilirlerdi. Bilhassa fakih sahâbiler, Kur’an asrında yaşadıkları, ayetlerin nüzul sebeplerine şahit oldukları, hadisleri ilk ağızdan dinledikleri ve onların illetlerini ve gayelerini de yaşayarak öğrendikleri için Hz. Peygamber’in konuşmalarında sık sık kullandığı, mecaz, kinaye, teşbih ve darb-ı mesel gibi dile ait birçok edebî sanatları, onun davranışlarında, verdiği hükümlerinde, emir ve yasaklarında, konuşma üslûbunda takip ettiği hedef ve maksadı çok iyi anlarlar ve anlamlandırırıldılar.¹²²

Hız. Peygamber sahâbe ile sadece mescitte buluşmamış ve onlarla sadece din dili ile hutbelerde iletişime geçmemiştir. Aksine onlarla iç içe yaşadığı için aralarındaki bilgi akışı hayatın tabii seyri içinde evde, yolda, çarşıda, sofrada, devamlı olmuştur.¹²³ Bu sebeple hadis külliyatları sadece Hz. Peygamber’den miras kalan iman, itikad ve tevhid için değil aynı zamanda tarih ve kültür için de pek çok bilgi içerir.¹²⁴ Hz. Peygamber’e ait olmadığı halde hadis külliyatının önemli bir miktarını teşkil eden sahâbe ve tâbiûn sözleri¹²⁵ o dönemin kültürünü ve tarihini öğrenmek için iyi bir arşiv niteliğindedir. Bu arşiv, sünnet verilerinin zaman-mekân-coğrafya ve sosyo-kültürel bağlamının da görülebilmesi ve dolayısı ile sünnetin sağlıklı anlaşılması için pek kıymetlidir.¹²⁶

Peygamberimizi örnek alarak sosyal bir model oluşturmak için sünneti doğru anlamak, bunun için de onun kendi dönemindeki olay ve olgular karşısındaki takındığı tavırları kavramak, o tavrın

¹¹⁸ Abdülğani Abdülhalık, *Hücciyetü’s-Sünne (Sünnetin Delil Oluşu)*, çev. Dilaver Selvi (Şule Yayınları, 2003).

¹¹⁹ Ünal, *İmam Ebû Hanîfe’nin Hadis Anlayışı*, s. 114.

¹²⁰ Ünal, *İmam Ebû Hanîfe’nin Hadis Anlayışı*, s. 117.

¹²¹ İshak Emin Aktepe, *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı*. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), 185.

¹²² Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 254.

¹²³ Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, 74.

¹²⁴ Görmez, *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu*, 47.

¹²⁵ Mehmet Emin Özafşar, “‘Hadisin Neliği’ Sorunu ve Akademik Hadisçilik”, *İslâmiyât* 3/1 (2000), 33-53, 35.

¹²⁶ Selçuk Coşkun, *Hadise Bütüncül Bakış* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 309-313, 317-320.

temelinde yatan ahlaki ilkeyi bulup günümüzde yaşadığımız sorunlar karşısında yeniden yorumlamada temel olarak görmek gereklidir.

Hz. Peygamber'in Yeme-İçmeye Dair Sünnetindeki Evrensel ve Ebedi İlkeler

İnsanın yaşamını bir bütün olarak ele alan vahye dayalı ilahi öğretisi, onun yaşamının çeşitli alanlarına dair hükümleri de ortaya koymuştur. Onun eylemlerin tamamında, yaratılıştan getirdiği ihtiyaçlarını da dikkate alarak inanç ve ibadet hayatının yanı sıra ahlaki ilkeleri ve sosyal düzenlemeleri de belirlemiştir. Yeme-içme de insan hayatını bütün yönleriyle kuşatan ilahi öğretinin önem verdiği, düzenleme getirdiği ve mahiyeti ve hedefi konusunda birtakım esaslar belirlediği alanlardan birisidir.

Yeme-içme faaliyeti sadece yaşam için bir mecburiyet değil aynı zamanda kulluğun bir parçasıdır.¹²⁷ Bu sebeple uygun şekillerde yapılmalıdır. Allah'ın koyduğu sınırlara itaat edilmeli ve ona şükredilmelidir. Kur'an'a göre aksi davranış insanlık dışıdır: *"İnkâr edenler ise (dünya zevklerinden) yararlanırlar ve hayvanların yediği gibi yerler."*¹²⁸ Başka bir hadisinde de helal lokmanın getireceği büyük nimeti açıklamıştır: *"Kim helâl lokma yer, Sünnet (Şeriat) gereğince amel eder ve insanlar da onun kötülüklerinden emin olurlarsa, o kişi muhakkak cennete girer."*¹²⁹

Aşağıda örnekleri verilen çalışmalarda¹³⁰ Maide suresinin 88. ayeti çerçevesinde beslenmeye dair Kur'an'ın ve sünnetin çizdiği helal-haram sınırları detaylı olarak ele alınmıştır. Yemek yemenin fikhî hükmü, yeme-içme malzemeleri ile ilgili şerî kaynaklarda konulan kurallar, (helallik, tayyiblik, vd.) Hz. Peygamber'in tayyibâtı ve habâisi belirleme yetkisi ve bu yetkiye dayanarak koyduğu yasaklar ve mubah kıldıkları, gibi daha çok fikhî hükümleri ilgilendiren konular, bu çalışmanın konusu dışındadır. Bu çalışmada Hz. Peygamber'in konu ile ilgili sünnetleri ele alınacaktır.

Hz. Peygamber, helal rızıkla beslenilmesi konusunda Kur'an'ın öne çıkartmış olduğu hassasiyeti aynen benimsemiş ve kazancın helal yollarla elde edilmesini teşvik etmiştir.¹³¹ Helal ve

¹²⁷ Yasin Pişgin, "Kur'an ve Sünnete Göre Beslenme ve Şahsiyet Yapısına Etkisi", *Eskiye: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 28 (2014), 137-160, 140.

¹²⁸ Muhammed, 47/12.

¹²⁹ Tirmizî, "Sıfatü'l-Kiyame", 61.

¹³⁰ Bu konuyu ele alan oldukça çok çalışma vardır: Mustafa Boran, "İslâm Fıkında Yeme İçme Ölçüleri = Criteria for Eating and Drinking in Islamic Law", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research* 9/43 (2016), 2376-2382. Demir, Halis, "İslam Hukuku Açısından Obeziteye Yol Açan Yeme İçme Hakkında Bazı Tesbitler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/1, (2015), 135-168; Nejlâ Hacıoğlu, "Yenilmesi Mübah Görülen Hayvanlar ile İlgili Hadis Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 19/1, (Mart, 2019), 191-219; Yüksel Macit, "Yiyecek-içeceklerde Haram- Helalliğin Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/ 2, (2002/2), 265-270; Faruk Beşer, Tebliğ Değerlendirmesi, Günümüzde Helal Gıda Sempozyumu (26-28 Kasım 2011 Afyonkarahisar), Ankara: DİB. Yayınları, 2013, 75-82; Kahraman, Abdullah. Tebliğ Değerlendirmesi, Günümüzde Helal Gıda Sempozyumu (26-28 Kasım 2011 Afyonkarahisar), Ankara: DİB Yayınları, 2013, 380-390; Gültekin, Fatih, vd. "Gıda Katkı Maddelerinin İstihale Yöneliminde Değerlendirilmesi". *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi*, 2/2 (2020), 21-33; Dini Hükmü Açısından Gıdalardaki ve İlaçlardaki Katkı Maddeleri Çalışmayı, (17-18 Nisan 2019 Ankara), Ankara: DİB. Yayınları; VI. İslâm Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı- İslâm Fıkı Açısından Helâl Gıda - Gıdalardaki Katkı Maddeleri- Sempozyumu: Bildiriler. haz. Ali Kaya vd. Bursa: 2009; vd.

¹³¹ Buhârî, "Zekât", 50; "Büyü", 15; Nesâî, "Büyü", 1.

temiz olan şeyleri yemiş, şüpheli ve haram olan şeylerden kaçınmıştır.¹³² Bu hususta bir hadiste şöyle bir uyarı yapmıştır: “*Haramla beslenen vücut (cennete girmez;) ona ancak ateş yaraşır.*”¹³³ Aynı şekilde başka bir hadisinde de haramla beslenen kişinin duasının kabul edilmeyeceğini veciz bir ifade ile belirtmiştir: “*...Bir kimse ellerini semaya kaldırarak: 'Ya Rabbi! Ya Rabbi! diye dua eder. Halbuki, yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, kendisi haramla beslenmiş olursa, duası nasıl kabul edilsin?*”¹³⁴

Hz. Peygamber, yiyeceklerde sınırları Kur'an ile çizilen helal ve maddi manevi tayyib olma keyfiyetinin haricinde başka bazı özellikler de aramıştır. Öncelikle önüne bir yemek konulduğu zaman o yemeğin ne olduğunu, nereden geldiğini, içinde nelerin bulunduğunu araştırmıştır. Nitekim Buhârî, bu konuda “Peygamberimizin ne olduğunu bilmedikçe ve adını öğrenmedikçe bir yemeği yemediği bab” adıyla başlı başına bir bab açmıştır.¹³⁵

Bu hassasiyet bugün daha anlamlı ve önemlidir. Yenilmesi haram olan bazı maddeler muhtelif isimlerle paketlenmiş gıdaların üretiminde kullanılmaktadır. Bu sebeple kişi, yediği gıdaların içeriğini araştırmalı, haram ve şüpheli maddelerin mevcut olup olmadığına dikkat etmelidir.

Hz. Peygamber'in helal olan yiyeceklerle ilgili dikkat ettiği bir diğer nitelik, temizliktir. “*Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız size verdiğimiz rızıkların iyi ve temiz olanlarından yiye ve Allah'a şükredin.*”¹³⁶ ayeti, Hz. Peygamber'in “*Allah temizdir ve temiz olanları sever.*”¹³⁷ hadisi ile teyid ve tekid edilmiştir. Beden sağlığına çok özen gösteren Hz. Peygamber hem yiyenin hem yenilenin fiziki olarak temiz olmasına özellikle dikkat etmiştir. Bazı rivayetlerde yediği gıdaların temiz olup olmadığını kontrol ettiği nakledilmektedir.¹³⁸

Hz. Peygamber'in yemekten önce ve sonra ellerini¹³⁹ ve bazı rivayetlere göre ağzını¹⁴⁰ yıkaması, ellerindeki yemek artığı ile uyuyanların karşılaşabilecekleri sorunlara karşı onları uyarması,¹⁴¹ ağzını temizlemesi ve misvak kullanması,¹⁴² sol elin taharetlenmeye tahsis edildiği bir anlayışta yemek yerken sağ elini tercih etmesi ve bunu ısrarla tavsiye etmesi,¹⁴³ su kaplarına ağzını dayamayı yasaklaması¹⁴⁴ onun temizlik hususundaki hassasiyetleri arasındadır. Onun temizlik hassasiyeti her ne kadar başka konularla da ilişkilendirilebilse de uygulamalar bütüncül olarak

¹³² Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 22. Seyhan, “Müslümanların Sünnet Tasavvuru ve Hz. Muhammed'in Sünnetinden Bazı Örnekler”, 271.

¹³³ Müslim, “Zekât”, 65; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö. 255/869), *es-Sünen*, thk. Abdullah Aydınlı, 6 cilt, (İstanbul: Madve Yayınları, 1992), “Rikak”, 9; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/328.

¹³⁴ Müslim, “Zekât”, 65; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 2, 3173; Dârimî, “Rikak”, 9.

¹³⁵ Buhârî, “Etme”, 10.

¹³⁶ el-Bakara, 2/172.

¹³⁷ Tirmizî, “Edeb”, 41.

¹³⁸ Müslim, “Eşribe”, 134-135; Tirmizî, “Etme”, 11; İbn Mâce, “Etme”, 13, 42.

¹³⁹ Tirmizî, “Etme”, 39; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/441.

¹⁴⁰ İbn Mâce, “Tahâret”, 66.

¹⁴¹ Ebû Dâvûd, “Etme”, 53; Tirmizî, “Etme”, 48; İbn Mâce, “Etme”, 22.

¹⁴² Tirmizî, “Etme”, 39; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/441.

¹⁴³ Buhârî, “Etme”, 1, 4; Müslim, “Eşribe”, 104-108; Ebû Dâvûd, “Etme”, 19; Tirmizî, “Etme”, 47.

¹⁴⁴ Buhârî, “Eşribe”, 23; Ebû Dâvûd, “Eşribe” 14.

değerlendirildiğinde asıl amacın sağlığın korunması olduğu anlaşılmaktadır. Müslümanların temizliğe dikkat etmemeleri durumunda birbirlerini rahatsız edeceklerini düşünüp bununla ilgili bir duyarlılık göstermiş olması da mümkündür.

Hz. Peygamber, yemekten önce ve sonra ellerini yıkamıştır.¹⁴⁵ Yemekten önce ve sonra elleri yıkamay ve ağız temizlemeyi bereketle de ilişkilendirmiştir.¹⁴⁶ Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “Selman Hz. Peygamber’e “Tevrat’ta yemeğin bereketinin yemekten sonra elleri yıkamakta olduğunu okudum, ne dersiniz?” diye sordu. Hz. Peygamber, “Yemeğin bereketi hem öncesinde hem sonrasında elleri yıkamaktır.” buyurdu.”¹⁴⁷ Bu hadisinde onun ehl-i kitaba muhalif bir tavır benimsediği de dikkate şayandır.

Yemekten önce ellerin yıkanması, nimete saygı ve şükürün ifadesidir. Şükür ise nimeti bereketlendirir ve artırır.¹⁴⁸ İmam Gazzâlî, (v. 505/1111) Allah’a kulluk yapmak maksadıyla yenen yemeği ibadet mesabesinde görmüş, bundan dolayı namaza başlarken olduğu gibi yemeğe başlarken de temizliğin gerekli olduğu söylemiştir.¹⁴⁹ Yemekten önce ve sonra elleri yıkamak, sünnettir.¹⁵⁰

Ellerin dışarıyla en fazla temasta bulunan organ olduğu düşünüldüğünde, Hz. Peygamber’in bu hususta temizliği ve sağlığı korumaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Yemekten sonra elleri yıkamanın gereği ise zaten açıktır. Yemek esnasında çatal-kaşık kullanılsa dahi sofrada muhakkak elin temas edeceği bir yiyecek -ekmek, meyve vs.- bulunacağı için bu edebe riayet edilmelidir.¹⁵¹ Bu hususta ellerindeki yemek artığı ile uyuyanların karşılaşabilecekleri sorunlara karşı onları uyarmasının¹⁵² nedeni, ellerin ve ağızın yıkanmaması ve üzerinde yemek artığı ve kokusu kalmış olması durumunda kişiye yaklaşan haşeratın vereceği zarara dikkat çekmektir.

Hz. Peygamber, her işine ve yemek yemeye besmeleyle başlamış ve bunu arkadaşlarına ısrarla tavsiye etmiştir.¹⁵³ O hem Allah’ı hem de onun verdiği nimetleri sürekli anmış ve her işinin başında besmele çekmiştir. Besmelesiz başlanan işlerin sonunun kesik (bereketsiz) olduğunu haber vermiş¹⁵⁴ ve ashabını her işin başında Allah’ı anmaya teşvik etmiştir. Aynı şekilde yemeğe başlamadan önce de besmeleye teşvik ederek şöyle buyurmuştur: “Sizden kim bir şey yerse “bismillah” desin. Başlangıçta söylemeyi unutmuşsa sonunda şöyle söylesin: “Baştan sona bismillah...”.¹⁵⁵ “Suyu deve gibi bir

¹⁴⁵ Ebû Dâvûd, “Etime”, 11; Tirmizî, “Etime”, 39; Seyhan, “Müslümanların Sünnet Tasavvuru ve Hz. Muhammed’in Sünnetinden Bazı Örnekler”, 271.

¹⁴⁶ Tirmizî, “Etime”, 39; Sadık Cihan, “Hz. Peygamberin Sünnetinde Yeme ve İçme Adâbı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1982), 33-43, 34.

¹⁴⁷ Ebû Dâvûd, “Etime”, 11; Tirmizî, “Etime”, 39.

¹⁴⁸ Cihan, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Yeme ve İçme Adâbı”, 34.

¹⁴⁹ Ebû Hâmid, Muhammed b. Muhammed, et-Tûsî el-Gazzâlî (ö. 505/1111). *İhya-u ulûmi’d-dîn*, 4 cilt, çev. Ahmet Serdaroğlu, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002), 2/12.

¹⁵⁰ Mevsilî, Abdullah b. Mahmud el-Hanefî, (ö. 683/1285), *el-İhtiyâr li-ta’lîl’-Muhtar*. (İstanbul: Pamuk Yayınları, 1989), 20-30.

¹⁵¹ Cihan, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Yeme ve İçme Adâbı”, 34.

¹⁵² Ebû Dâvûd, “Etime”, 53; Tirmizî, “Etime”, 48; İbn Mâce, “Etime”, 22.

¹⁵³ Buhârî, “Etime”, 2; Müslim, “Eşribe”, 102; Ebû Dâvûd, “Etime”, 14-15; Tirmizî, “Etime”, 15; Seyhan, “Müslümanların Sünnet Tasavvuru ve Hz. Muhammed’in Sünnetinden Bazı Örnekler”, 271.

¹⁵⁴ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 18.

¹⁵⁵ Ebû Dâvûd, “Etime”, 15-16; Tirmizî, “Etime”, 47.

solukla içmeyin. İki üç solukta dinlene dinlene için. Su içerken besmele çekin. Bitirince de Allah'a hamd edin."¹⁵⁶

Yemeğin başında besmele çekmek, Hanefî ulemasınca sünnet sayılmıştır.¹⁵⁷ Yemeğe başlarken çekilen besmele hem hayır ve berekettir hem de şeytanın karışmasını önlemiş olur.¹⁵⁸ Hz. Peygamber, Allah adı anılmadan başlanan yemeğin şeytanın iştirak ettiği bereketsiz bir işe dönüştüğünü de ifade etmiş¹⁵⁹ ve besmele ile başlanmayan yemekleri şeytanın kendisine helal saydığını söylemiştir.¹⁶⁰ Yemekten önce besmele çekmenin doyma duygusunun oluşmasında olumlu etkisinin olduğunu¹⁶¹ ve besmele ile yenen az yemeğin çok kişiyi doyurmaya yeteceğini de haber vermiştir.¹⁶²

Yemeğe başlarken besmele çekmek sünnet olduğu gibi sonunda Hz. Allah'a hamd etmek de sünnettir.¹⁶³ Hz. Peygamber yemeğin sonunda "*Bizi yedirip içiren ve bizi Müslümanlardan kılan Allah'a hamdolsun.*" diyerek dua etmiştir.¹⁶⁴ Başka bir hadisinde de yemek yiyip Allah'a şükreden kimsenin sevap yönünden oruç tutarak sabreden kimse gibi olduğunu haber vermiştir.¹⁶⁵ Helâlinden yemek bir hak, fakat haramdan kaçınıp Allah'a şükretmek bir vazifedir.¹⁶⁶ Yeme-içme esnasında besmele çekmenin yemeği bir ibadete dönüştürme bilinci ile ilgisi vardır. Her durumda olduğu gibi yemek yerken de Allah'a şükretme ve hamd etme duygusu içinde olmak, kişinin yediklerini ve yaşantısını bereketlendirecektir.

Hz. Peygamber yemeğin sağ elle ve kişinin kendi önünden yemesini tavsiye etmiştir.¹⁶⁷ Sol el ile yemenin şeytanın âdeti olduğunu söylemiştir.¹⁶⁸ Onun sol eli şeytanın kullandığını ifade etmesi, bu husustaki hassasiyetini göstermektedir. Sol eli taharetlenmeye tahsis etmesi sebebi ile¹⁶⁹ sağ elin daha temiz olduğu kanaatinde olması bu hassasiyetin sebebi olabilir. Öte yandan Hz. Peygamber'in her şeyde sağla başlamaya özen gösterdiğini de¹⁷⁰ unutmamak gerekir. Öyle anlaşılıyor ki o, sağ elin kullanımıyla ilgili Müslümanlar için ayırıcı bir gelenek oluşturmaya çalışmıştır. Yeme-içme ve benzeri işlerde sağ eli kullanmak sünnettir. Ancak yemek yerken ihtiyaç duyulduğunda sol elinden yardım

¹⁵⁶ Tirmizî, "Eşribe", 13.

¹⁵⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar*, 700.

¹⁵⁸ *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. çev. İbrahim Canan. 18 Cilt. (Akçağ Yayınları, 1995), 10/400.

¹⁵⁹ Müslim, "Eşribe", 102; Ebû Dâvûd, "Etıme", 16.

¹⁶⁰ Müslim, "Eşribe", 102. krş. ez-Zuhuf, 43/36.

¹⁶¹ İbn Mâce, "Etıme", 17.

¹⁶² Tirmizî, "Etıme", 47.

¹⁶³ Mevsilî, *el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar*, 700.

¹⁶⁴ Buhârî, "Etıme", 54; Tirmizî, "Deavât" 56; Ebû Dâvûd, "Etıme", 52.

¹⁶⁵ Tirmizî, "Sıfatü'l-Kiyame", 43.

¹⁶⁶ Boran, "İslâm Fıkında Yeme İçme Ölçüleri", 2380.

¹⁶⁷ Buhârî, "Etıme", 2; Müslim, "Eşribe", 108; Seyhan, "Müslümanların Sünnet Tasavvuru ve Hz. Muhammed'in Sünnetinden Bazı Örnekler, 271.

¹⁶⁸ Müslim, "Eşribe", 107; Ebû Dâvûd, "Etıme" 19; Tirmizî, "Etıme", 6; İbni Mâce, "Etıme" 8.

¹⁶⁹ Ebû Dâvûd, "Taharet", 18.

¹⁷⁰ Buhârî, "Vudû" 31, "Salât" 47, "Etıme" 5, "Libâs" 38, 77; Müslim, "Taharet" 66, 67. Ebû Dâvûd, "Libâs", 41.

almakta bir beis yoktur.¹⁷¹ Şafilere sağ el ile yemeyi vacip sayarlarken Hanefi ulemasının pek çoğu ve Gazzâlî ve Nevevî, mendup olduğuna hükmetmişlerdir.¹⁷²

Hz. Peygamber yemeğin bereketinin ortasına indiğini belirterek özellikle toplu yenen yemeklerde, kişinin önünden yemesini tavsiye etmiştir.¹⁷³ Bu tavsiye herkesin ortadan tek bir kaptan yediği durumlarda daha da önemlidir. Böylece herkes kendi kısmetine razı olduğunu göstermiş ve başkalarını da rahatsız etmemiş olur.¹⁷⁴ Başkalarının önüne el veya kaşığı uzatmak, başkasının hakkına tecavüz olur.¹⁷⁵ Günümüzde çoğunlukla yemekler ayrı tabaklarda yenilmektedir. Bazı yemekler ise sofranın ortasına konulmakta herkes kendi önündeki tabağa ortadaki yemekten almaktadır. Bu sünnete muhalif bir durum değil, şartların getirdiği bir gerekliliktir. Kanaatimizce “önünden ye” uyarısı, yemeğe açgözlülükle saldırma, kendi nefsinin değil de kardeşinin ihtiyacını gözet, demektir. Bereket olgusunun bu paylaşma bilinci ile alakası olmalıdır.¹⁷⁶

Hz. Peygamber yemeğini oturarak ¹⁷⁷ çoğunlukla bir yere dayanmadan ve yere iki dizinin üstüne çömelerek yemiştir. ¹⁷⁸ Bir mazeret yoksa böyle yapılmasını tavsiye etmiş¹⁷⁹ ve yaslanarak yemek yemeyi uygun bulmamıştır. ¹⁸⁰ Hadislerde bir yere dayanarak yemek yenilmesi açıkça nehy edilmediği için ulema bunun kerahatine hükmetmiştir. Yalnız yaslanmanın ne olduğu ile ilgili ihtilaflar olmuştur. Mekruh olan bir şeye dayanarak yemek değildir. Sahâbe ve tâbiûn, bir şeye dayanarak yemek yemiştir. Yasak olan bir döseğe, şilteye bağdaş kurup iyice yerleşerek oturmak, kaykılmak, (yüz üstü) uzanmak ve bu halde yemektir. Dayanmanın mekruh sayılması, sofrada uzun uzun oturup tika basa yemekten nehiy manasını taşır. ¹⁸¹ Hz. Peygamber’in çömelerek oturması, onun hemen bir iki lokma alıp kalkacak vaziyette yemek yediği anlamına gelir. Bu oturuş şekli daha az yemeye ve sofradan doymadan kalkmaya sebep olur. ¹⁸² Aynı zamanda yenilen yemeğe ve beraber yemek yenilen kişilere hürmeti gösteren bir edeptir. ¹⁸³

Hz. Peygamber’in yemek yerken bir yere yaslanmamasının asıl sebebi, onun tevazusudur.¹⁸⁴ Yemek yerken bir şeye yaslanmaktaki sakınca, bu tavırda bir büyülenme hissini bulunmasıdır. O, dönemin seçkinlerinin oturuş biçimlerinden farklı davranmayı tercih etmiştir. Diğer taraftan “melik peygamber” olmak yerine “kul peygamber” olmayı tercih eden Hz. Peygamber’in “Ben bir kulum; kul

¹⁷¹ Boran, “İslâm Fıkhdında Yeme İçme Ölçüleri”, 2379.

¹⁷² Ahmed Nâim-Kâmil Miras, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8 cilt, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019, 8/259.

¹⁷³ Buhârî, “Etme”, 2; Müslim, “Eşribe”, 108.

¹⁷⁴ İmam Nevevi, *Riyazüs Salihin 8 cilt*. çev. Raşit Küçük vd. (İstanbul: Erkam Yayınları, 2000).

¹⁷⁵ Cihan, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Yeme ve İçme Adâbı”, 36.

¹⁷⁶ Huriye Martı, “Kur’ân ve Sünnet Perspektifinden Bereket Olgusu”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2008), 87-100, 94.

¹⁷⁷ Buhârî, “Etme”, 13; Ebû Dâvûd, “Etme”, 16, 17; İbn Mâce, “Etme”, 6, 12.

¹⁷⁸ Buhârî, “Rikâk”, 16; Tirmizî, “Etme” 1, “Zühhd”, 38.

¹⁷⁹ Buhârî, “Rikâk”, 17; Müslim, “Eşribe”, 113.

¹⁸⁰ Buhârî, “Etme”, 13.

¹⁸¹ Ahmed Nâim-Kâmil Miras, *Tecrid-i Sarîh Tercümesi*, 8/263.

¹⁸² Boran, “İslâm Fıkhdında Yeme İçme Ölçüleri”, 2379.

¹⁸³ Cihan, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Yeme ve İçme Adâbı”, 37.

¹⁸⁴ İmam Nevevi, *Riyazüs Salihin*.

gibi yer, kul gibi otururum” ve “Allah beni kerim bir kul eyledi, zorba ve inatçı biri yapmadı!”¹⁸⁵ gibi hadisleri de dikkate alındığında, yemek yerken yaslanmayı neden tasvip etmediği daha iyi anlaşılır. Ancak bazen o da bitkinlikle sırtını bir duvara yaslamış ve bu halde kendisine getirilen hurmaları yemiştir.¹⁸⁶ Dolayısıyla tavırlarda kendini beğenme, gururlanma gibi haller ve yemek yenilen yerlerde debdebe ve şaşaa sebebi malzemeler yoksa yemek yerken bir şeye dayanmakta bir sakınca yoktur.

Hz. Peygamber’in yemek ve içmek esnasında oturmayı tavsiye etmesi¹⁸⁷ ve sağlıkla ilgili bir mazeret yoksa ayakta bir şey yiyip-içmeyi hoş görmemesi¹⁸⁸ ise kendisine yakışan vakarı sebebi ile olsa gerektir. Ayaküstü yiyen ve içen kişi, doyduğunu bilemeyecek ve ne kadar çok yese de açlığı geçmeyecektir. Onun yemeklerini ağır ağır yemesi ve suyu da emer gibi üç nefeste içmesi bununla ilgili olarak da “Bu daha afiyet verici, daha doyurucu ve daha iyidir.”¹⁸⁹ buyurması bu tespitlerimizi doğrular niteliktedir. Buna rağmen Hz. Peygamber’in Veda haccı sırasında zemzemi oturacak yer bulamadığından dolayı ayakta içtiği¹⁹⁰ ve bazen günlük koşuşturma içinde yolda yürürken ve ayakta iken bir şey yemek veya içmek durumunda kaldığı¹⁹¹ da rivayet edilmiştir. Bu durumda onun bizzat yerde diz çökerek yemek yemeyi ve oturarak su içmeyi tercih ettiği¹⁹² ama bu durumun bir mecburiyet olmadığı anlaşılmaktadır. Zaman zaman genel teamülün dışına çıkılabilir. Onun bu tercihi, ayakta yiyip-içmeye sosyal yapının verdiği olumlu-olumsuz tepki ile de ilişkili olabilir. O halde yeme-içme alışkanlıklarında içinde yaşadığımız toplumun kabullerinin de dikkate alınması uygundur.

Hz. Peygamber, yemeğin çok sıcak olmasını uygun görmemiştir.¹⁹³ Bu hususta “*Yemeği soğutun! Zira sıcak yemek, bereketsiz olur.*”¹⁹⁴ buyurmuş, kendisine getirilen yemeğin de soğumasını beklemiştir.¹⁹⁵ Bereket kelimesinin pek çok anlamı vardır.¹⁹⁶ Sıcak yemekteki bereketsizlik, yemek yemenin vereceği zevkten ve doyma duygusundan mahrum kalınacak olmasıdır. Çok sıcak veya çok soğuk yemekleri tasvip etmemesinin¹⁹⁷ sebebi, onun her türlü aşırılığa karşı koyması olmalıdır.

Sıcak yemeklerin yenmesi sırasında da etraftaki insanların rahatsız olacağı şekilde yemeğe üfleme veya ağza alınan lokmayı tükürme gibi durumların oluşması da mümkündür. Onun bu uyarısının sebebi bu duruma mâni olmak istemesi de olabilir. Zira Hz. Peygamber, yiyecek ve içeceklerin içine üfürülmesini hoş karşılamamıştır.¹⁹⁸ Bunun nedeni yemek yenilen ve su içilen kaba üfren ve soluyan kimsenin ağzından veya burnundan kabın içine başkalarını iğrendirecek salya, pis

¹⁸⁵ Ebû Dâvûd, “Etme”, 17; İbn Mâce, “Etme”, 6.

¹⁸⁶ Müslim, “Etme”, 148; Ebû Dâvûd, “Etme”, 16.

¹⁸⁷ Buhârî, “Rikak”, 17; Müslim, “Eşribe”, 113.

¹⁸⁸ Müslim, “Eşribe”, 112-116.

¹⁸⁹ Müslim, “Taharet”, 65, “Eşribe”, 121.

¹⁹⁰ Buhârî, “Hac”, 75; Müslim, “Eşribe”, 117-119; Tirmizî, “Eşribe”, 12; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/243.

¹⁹¹ Buhârî, “Eşribe”, 16; Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 13; Tirmizî, “Eşribe”, 11; İbn Mâce, “Etme”, 25.

¹⁹² Ebû Dâvûd, “Etme”, 16.

¹⁹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/20.

¹⁹⁴ Hâkim, Muhammed b. Abdillâh Nisâbüri, *el-Mustedrak ala's-sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. 4 cilt. (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 4/132.

¹⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/350; Dârimî, “Etme”, 17.

¹⁹⁶ Martı, “Kur’ân ve Sünnet Perspektifinden Bereket Olgusu”, 88.

¹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/20.

¹⁹⁸ Müslim, “Taharet”, 63-65.

koku ve yemek kırıntısı gibi şeylerin karışması ihtimalidir. Bu yolla bulaşıcı bazı hastalıkların yayılması da söz konusu olabilir. Hele de birçok kimsenin aynı kaptan yediği durumlarda kişinin kaba üflemesi veya bardağa soluması, tiksindiricidir. Bu uyarı, özellikle toplu yenilen yemeklerde uyulması çok gerekli bir görgü, terbiye ve nezâket kuralıdır.¹⁹⁹

Hız. Peygamber, az yemeyi tercih etmiş, ümmetini az yemeye teşvik etmiş²⁰⁰ ve sofradan da tıka basa doymadan kalkmayı tavsiye etmiştir.²⁰¹ Müminlerin annesi Hız. Âişe'nin (ö. 58/678), peygamber ailesinin bir günde iki öğün yemek yemediğini veya bir günde art arda iki öğün buğday ekmeği yemediğini aktardığı rivayetler vardır.²⁰² Yenilecek yemek miktarı ile ilgili şöyle bir ölçü koymuştur: “Âdemoğlu, mideden daha şerli bir kap doldurmaz. Ona belini doğrultacak birkaç lokmacık yeterlidir. Fakat ille de bundan fazla yiyecekse, bari midesinin üçte birisini yemeğe, üçte birisini suya ve üçte birisini de nefesine ayırsın.”²⁰³ Hız. Peygamber'in az yemeyi tavsiye ettiği hadislerden biri de şöyledir: “*Bir adam Hız. Peygamber'in huzurunda geçirdi. Bunun üzerine o, şöyle buyurdu: “Bize karşı geçirmeni tut! Dünyada çokça doyan kişilerin çoğu kıyamette açlıkları en uzun süreli olacaklardır.”*²⁰⁴ Sünnetin az yemek ile ilgili ilkesi kısa bir cümlede özetlenmiştir: Sofraya acıkmadan oturmamak. Sofradan doymadan kalkmak.

Kaynaklarda Cahiliye döneminde de Arapların çok yemedikleri kaydedilmiştir.²⁰⁵ Karnını yemekle dolduranın zekâsının gideceğini düşündükleri ve gırtlığa kadar yiyeni ayıpladıkları rivayet edilmiştir. Câhiliye dönemi tabiplerinden Hâris b. Kelede'ye (v.13/634) en iyi ilaç sorulmuş o da “az yemek” diye cevap vermiştir.²⁰⁶ Hız. Peygamber'in az yemeyle ilgili uyarıları, onun içinde yaşadığı toplumun bu tecrübesini akla getirmektedir.

Hız. Peygamber yiyeceklerde kusur aramamış canı isterse yemiş istemezse yememiştir.²⁰⁷ Zaten onun son derece sade bir hayatı vardır. Eline geçen yiyecekleri de kendisinden daha muhtaç arkadaşları ile paylaşmıştır. O sebeple yemekleri beğenmemelik etmemiş, hiçbir yemeği hor görmemiştir. Hazırda olan yemeklere kanaat etmiş, çok çeşit aramamıştır. Yenilmesi haram olmayan yemekler içinde onun da beğendiği, beğenmediği, sevdiği, sevmediği yemekler olmuştur. İnsanın tabiatı bazı helâl yemekleri yemekten hoşlanmayabilir. Böyle bir durumda o yemeği yememesi gayet tabiidir. Bazı yiyecekleri de diğerlerinden daha çok sevmesi normaldir. Ancak sevilmeyen yiyeceklerin kötülenmemesi gerekir. Yemeğin pişirilme şekli ve yöntemi ile ilgili tercihler de farklıdır. Fakat yemeği hazırlayan kişiyi incitecek tenkitler yapmamak gerekir. En güzel katığın sirke olduğunu

¹⁹⁹ Cihan, “Hız. Peygamber'in Sünnetinde Yeme ve İçme Adâbı”, 37.

²⁰⁰ Buhârî, “Etime”, 12; Müslim, “Eşribe”, 182-185; Tirmizî, “Etime”, 20.

²⁰¹ Buhârî, “Etime”, 12; Tirmizî, “Zühd”, 47.

²⁰² Buhârî, “Rikâk” 17; Müslim, “Zühd”, 25.

²⁰³ Tirmizî, “Zühd”, 47; İbn Mâce, “Etime”, 50.

²⁰⁴ Tirmizî, “Zühd”, 47; Tirmizî, “Kıyame”, 26.

²⁰⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350) *et-Tıbbü'n-Nebevî*, çev. Yusuf Ertuğrul. İstanbul: Hikmet Neşriyat-Millî Gazete, 1997, 133.

²⁰⁶ Cevâd, Ali. *el-Mufasssal fi Târihi'l-Arab Kable'l-İslam*. 10 cilt. 5/58.

²⁰⁷ Buhârî, “Etime”, 21; Müslim, “Eşribe”, 187-188.

söylerken²⁰⁸ Hz. Peygamber, ona hiçbir şey ikram edememekten dolayı mahcup olan ev sahibini rahatlatmıştır. Zaten insanın canının çektiğini her şeyi yemesi veya diğer bir deyişle hep canının istediklerini yemesi, aşırılık sadesinde israftan sayılmıştır.²⁰⁹

Yemekten herkesten önce kalkılmasını da hoş görmeyen Hz. Peygamber, henüz doymayan kişilerin utanıp da yemeği bırakmasından endişe etmiştir.²¹⁰ Müslümanları azami derecede düşünen rahmet peygamberi, her fırsatta ashabına kendilerinden daha çok başka kardeşlerini gözetmeyi ve hiç kimseyi üzecek bir davranışta bulunmamayı öğütlemiştir. Yemeklerin diğer insanlarla paylaşılmasını özendirmiştir. Rızık konusunda Allah'a güvenilmesini tavsiye etmiş ve bir kişinin yemeğinin iki kişiye, iki kişinin yemeğinin dört, dört kişinin yemeğinin ise sekiz kişiye yeteceğini söylemiştir.²¹¹

Hz. Peygamber özellikle tabakta yemek bırakılmasını, yere düşen lokmaların yerde bırakılmasını²¹² tasvip etmemiştir. Yemeklerini ağır ağır yemiş ve suyu da emer gibi üç nefeste içmiştir. Su içme ile ilgili öne çıkan ve sünnet olarak algılanan en dikkat çekici husus, suyun üç nefeste içilmesi meselesidir. Aslında "üç nefes" konusu, "dinlene dinlene" şeklinde anlaşılmalıdır. Bu konuyla ilgili rivayetlere bakıldığında bunun ardındaki saik rahatça anlaşılacaktır. Bir hadiste şöyle geçmektedir: "*Suyu üç defada dinlene dinlene içmek, hem hazmı kolaylaştırıp mideye faydalı olur hem de harareti çabuk keser.*"²¹³ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in suyun bir nefeste içilmemesi konusundaki tavsiyesinin nedeni, hızlı içmenin zararını önlemeye yönelik bir uyarı gibi görünmektedir.

Hz. Peygamber, içecekleri bardak gibi bir kap ile ya da avuçla içmeyi tavsiye etmiştir. Tabi ki avuçla içilecekse ellerin yıkanması gerektiğini de söylemiştir.²¹⁴ Suyun veya diğer içeceklerin, tulum, testi ve benzeri kapların ağzından içilmesini tasvip etmemiştir.²¹⁵ Bu hassasiyetin altında da temizlik kaygısı sezilmektedir. Tulum ve testilerin ağzının temiz kalması önemlidir. İçinde ne olduğu görülmeyen bir kaptan değil de görülebilen bir kaptan içmek, içen kişiyi içecek kaplarına girmesi muhtemel haşeratin yutulmasından koruyacaktır. Ancak kişi, tulum ve testi gibi bir kaptan bulunan içeceği başka küçük bir kaba mesela bir bardağa aktarırsa içinde yabancı bir maddenin bulunup bulunmadığını görebilir. Nitekim bir hadiste açıklandığına göre Hz. Peygamber, kaplardan bu şekilde su içmeyi yasakladıktan sonra bir adam geceleyin kalkıp bir tulumun ağzını dışarıya kıvrarak su içmiş ve tulumun ağzından bir yılan çıkıp adamın üstüne düşmüştür.²¹⁶

Zamanımızda günlük yaşantıda bu tür tedbirleri almayı gerektirmeyen birçok araç gereç kullanılmaktadır. Ancak savaş, afet vb. olağanüstü durumlarda veya yolculuk, kır, dağ, kamp gibi ortamlarda bu tavsiyelerin bilinmesi sünnetin öğretilerini uygulamayı gerekli kılabılır.

²⁰⁸ Müslim, "Eşribe", 164-169.

²⁰⁹ İbn Mâce, "Etme", 51. Boran, "İslâm Fıkında Yeme İçme Ölçüleri", 2378.

²¹⁰ İbn Mâce, "Etme", 21.

²¹¹ Müslim, "Eşribe", 178-181; Tirmizî, "Etme", 21; İbn Mâce, "Etme", 2.

²¹² Müslim, "Eşribe", 131-133.

²¹³ Müslim, "Eşribe", 123; Ebû Dâvûd, "Eşribe", 19; Tirmizî, "Eşribe", 13

²¹⁴ İbn Mâce, "Eşribe", 25.

²¹⁵ Buhârî, "Eşribe", 23; Ebû Dâvûd, "Eşribe", 15; İbn Mâce, "Eşribe", 20.

²¹⁶ İbn Mâce, "Eşribe", 19.

Başkalarıyla birlikte meyve yiyenlerin uyması gereken önemli bir nezâket kuralı da sofraya konulan meyveleri çiftler çiftler yememektir.²¹⁷ Hz. Peygamber arkadaşlarını taneli şeyleri birer birer yemeleri hususunda uyarmıştır. Bu uyarısını bir kıtlık döneminde hurmanın az bulunduğu sırada yapmıştır. Bu, yeme adabı ile ilgili olduğu kadar, kardeşlerini gözetme ile de ilgili bir uyarıdır. Bu davranış, o kişinin aç gözlü olduğuna delalet eder ve onu başkalarının gözünden düşürür. Bahsi geçen durum zaman zaman bugün de karşımıza çıkacak bir durumdur. Eğer meyveler veya benzer taneli yiyecekler herkese yetecek miktarda değilse bölüşülmeli, herkes bir tane ile yetinmeli, herkesin tatması sağlanmalıdır. Ama yokluk zamanlarındaki durum ile bolluk zamanlarındaki durum değişir. Yiyeceklerin çok olduğu durumlarda zaten böyle bir kısıtlamaya da gerek yoktur. Herkes istediği kadar yiyebilir.

Sayıdığımız bu ilkeler Hz. Peygamber'in yemek yerken tercih ettiği ve sünnet olarak yerleştirdiği tavsiyeleridir. Bütün bunların haricinde çok boyutlu bir eylem olan yeme-içme konusu, pek çok araştırma ile ilişkilendirilebilir: Az yemek, israfa sebep olmamak, bunun için lokmaları küçültmek, sofraları ölçülü donatmak, çok yemekten kaynaklı hastalıkları önleyerek sağlığı korumaya özen göstermek, misafir ve misafirlik kültürü bu konuların sadece bir kaçıdır. Hz. Peygamber'in yemek yemeyi ve yedirmeyi sosyal bir faaliyet olarak da görmesi, meselenin sosyal ve ekonomik tarafı ile ilgili ayrı bir boyuttur.

Kaynaklarda, özellikle Hz. Peygamber'in örnekliğini konu edinen kitaplarda onun yeme-içme ile ilgili kişisel uygulamaları ve bireysel tercihleri anlatılmıştır. Yukarıda onun uyulması gerekli, mendub-müstehab hükmü ile tavsiye edilen sünneti anlatılmıştır. Aşağıda ise hadis külliyatına girmiş, kültürel öğeler belirlenmeye çalışılacaktır.

Hz. Peygamber'in Yeme-İçme Tercihlerindeki Kültürel Unsurlar

Beslenme alışkanlıkları, sofrası ve yemek kültürü milletler için ayırt edici bir kimliktir. Her toplumun her iklimin her coğrafyanın olduğu gibi, Hz. Peygamber'in içinde yetiştiği Arap toplumunun da farklı bir yeme-içme kültürü ve bu hususta bazı geleneksel davranışları vardır.

Hz. Peygamber'in risâletten önce yaşam ve beslenme biçiminin kaynağı, içinde yaşadığı bu toplumun ve çevre kültürlerin bilgi birikimi ve kendisinin tecrübeleridir. İslam sonrasında ise bunlara vahiy kaynaklı bilgiler eklenmiştir. O, bu bilgileri arkadaşlarına tebliğ ederek onları Allah'ın istediği doğrultuda dönüştürmeye çalışmıştır. İçinde yaşadığı toplumda olumlu bir değişiklik hedeflemiştir. Bu değişikliğin ne olduğunu ve nasıl yapılabildiğini anlamak için toplumun başlangıçtaki durumunu da bilmek gerekir.

Câhiliye döneminde geçim şartları başlangıçta gayet basitti. Araplar, İslam'ın ilk dönemlerinde olduğu gibi Câhiliye döneminde de bir veya iki çeşidi geçmeyecek şekilde az bir yemekle iktifa ederlerdi. Onların en iyi katıkları et idi. Etinden, yağından ve sütünden en çok faydalandıkları hayvanlar ise deve ve koyundu. Nadir de olsa at ve eşek eti de yerlerdi. Bedevi Araplar

²¹⁷ Buhârî, "Etme", 44; Müslim, "Eşribe", 150; Ebû Dâvûd, "Etme", 43; Tirmizî, "Etme" 16.

ava çıktıklarında elde ettikleri tavşan, keler, dağ faresi gibi hayvanları²¹⁸ hatta yiyecek bulamadıkları zaman, çölde buldukları her şeyi yerlerdi. Arapların arpa, hurma, et ve süt gibi temel gıdalardan oluşan nispeten basit bir mutfakları vardı. Ancak İslam fetihlerinden sonra fethedilen devletlerin sofrası ve yemek kültürlerini benimsediler ve yemek kültürüne dair pek çok şeyi kültürlerine aldılar.²¹⁹

İslam'dan önce Arapların Kur'an'da yasaklanan bazı yiyecekleri yedikleri anlaşılmaktadır. Meyve etleri ve kan bunlardandır. Bazen de canlı hayvandan parça et koparıp yedikleri ve akan kanı içtikleri olurdu.²²⁰ Yine putlara ve dikili taşlara kurban kesmek ve bu kurbanların etlerini yemek, ortaya bir bahis koyarak kumar için hayvan kesmek de adetleri idi. Ayrıca Arap toplumunda alkollü içkiler de son derece yaygındı.

Hz. Peygamber, risâlet görevinden sonra toplumun yeme-içme kültürünü İslam dininin kodları ile şekillendirmiş ve bazı kuralları yeniden ele almış ve düzenlemiştir. Arap toplumunda önceden bilinen ve tüketilen gıdaların bir kısmını Kur'an'ın emri ile haram kılmıştır. Kur'an'da haram kılınmayan yiyecekler için ise bazı ilkeler belirlemiştir. Bu ilkelerin ve Kur'an'ın tayyib veya habis dediği yiyeceklerin belirlenmesi esnasında kültürel tercihler öne çıkmıştır.

Bazı fakihlerin hakkında yasak bulunmadığı gerekçesiyle böcek, sürüngen ve vahşi hayvanların yenilebileceği yönünde görüş bildirmesi, Hz. Peygamber'in "Bizim oralarda yeme geleneği yoktur." diyerek keler yememesi hadisine²²¹ dayanır. Onun keleri kendisi yemediği halde sahâbîlerin yemelerine müsaade etmesi, bazı şeylerin yenilmesinde toplumların kültürlerinin ve örfün de etkili olduğunu ortaya koymaktadır.²²² Zira sahâbenin Câhiliye döneminde keler yediği anlaşılmaktadır. Kaynaklarda gelen pek çok rivayette etinin yenmesi mübah olan daha doğrusu yenilmesi haram olmayan hayvanların adı geçmiştir. Bu hayvanların hemen hepsi risâlet öncesinde tüketilen hayvanlardır. O halde Hz. Peygamber, toplum tarafından etleri yenilmekte olan bazı hayvanlara herhangi bir yasaklama getirmemiştir. Çünkü bu hayvanlar o toplumun temiz (tayyib) gördüğü yiyeceklerdir.²²³ Sadece çoğu avda elde edilen bu hayvanlar için av hayvanını ava salarken ve av silahını avlanacak olan hayvana atmadan/ateşlemeden önce besmele çekmek gibi bazı şartlar koymuştur.²²⁴

Hz. Peygamber'in sırtlanın yenilebileceğine dair muhaddislerce sahih kabul edilen beyanları, Arapların sırtlan yedikleri ve sahâbîlerden bazılarının sırtlanın yenilmesini güzel bulduklarına dair bilgiler, hayvan etlerinin yenilip yenilmeyeceği hususunda örfün öncelikli ve belirleyici bir rolü

²¹⁸ Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhiz el-Kinânî, *Kitâbü'l-Hayavân*, thk. Abdüsselâm Muhammed Harûn, 8 cilt, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1969, 6/385.

²¹⁹ Hatice Dülber, "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Beslenme ile İlgili Genel İlkeler ve Bunlara Uymayı Engelleyen Faktörlerin Tespiti", *Kalemname Kırıkkale Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 8/15 (2023), 204-233, 209.

²²⁰ Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, 470.

²²¹ Buhârî, "Etîme", 10.

²²² Dülber, "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Beslenme ile İlgili Genel İlkeler ve Bunlara Uymayı Engelleyen Faktörlerin Tespiti", 215.

²²³ Hacıoğlu, "Yenilmesi Mübah Görülen Hayvanlar ile İlgili Hadis Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi", 217.

²²⁴ Buhârî, "Zebâih", 1; Ebû Dâvûd, "Edâhi", 23.

bulduğuna işaret etmektedir.²²⁵ Hz. Peygamber'in kendi yetkisi çerçevesinde yasakladığı veya tasvip ettiği yiyecek ve içeceklerin, kendi dönemindeki ihtiyaçlara, örf, alışkanlıklara uygun olduğu anlaşılmaktadır. İhtiyaçların zamanla değiştiği dikkate alındığında sayılanların örnek kabilinden olduğunu söylemek mümkündür.²²⁶

Tabiatında çirkinlik bulunmayan ve yaratılış itibarı ile iğrenç görülmeyen, hayvanlar temiz ve helâl kabul edilmiştir. Hoşlanma, temiz ve lezzetli olma gibi nitelikler, kültürel ve coğrafi şartlara bağlı olarak toplumdan topluma farklılıklar gösteren göreceli kabullerdir.²²⁷ Bu sebeple Kur'an'da belirtilen haram yiyeceklerle Hz. Peygamber'in haram olduğunu ifade ettiği yiyeceklerin hükümleri evrensel ve değişmezdir. Sünnet ve örf ile belirlenen yeme-içme kabilinden yasaklamalarda ise yerellik olduğu için hüküm değişebilmiştir.²²⁸ Bu durumlarda "tayyib", tab-ı selim tarafından, milletlerin örfüne dayanarak tespit edilmiştir.²²⁹ Bu tür hükümlerde mezhepler arasındaki farkın sebebi budur. Ancak bir mezhebin helal dediğine diğer bir mezhep haram dememiş sadece mekruh olarak kabul etmiştir.²³⁰

Kurban geleneği, Cahiliye toplumunun dinî hayatında önemli yeri olan bir gelenektir. Putlar adına kurban keserlerdi. Câhiliye Arapları, belli zamanlarda veya önemli kabul ettikleri olaylar vesilesiyle putlarının yanında onlara olan bağlılıklarını göstermek gayesiyle hayvan keserek kanını onların üzerine döker, kurbanı parçalayıp bu dikili taşların üzerine bırakır, yırtıcı hayvanların ve kuşların yemesini beklerlerdi. Hz. Peygamber bu adeti, tevhid inancına aykırı öğelerden temizleyerek Hz. İbrâhim'in sünnetine uygun biçimde ihya etmiştir.²³¹ Kurbanların putlar adına kesilmesini yasaklamış, Allah adına ve besmele ile kesilmesini emretmiş,²³² bu şekilde kesilen kurban etlerinin yenilmesini de uygun bulmuştur. Eski bir gelenek olan kurban, onun ıslahı ile Müslümanlar için sosyal yönleri de olan bir ibadete dönüşmüştür. Cahiliye'de Recep ayında kesilen ve adına "atire" denen kurban ile deve ve koyunun ilk yavrusunun putlar için kesildiği ve adına "feraa" denilen kurban ise kaldırılmıştır.²³³

Cahiliye toplumunda çok yaygın olan adetlerden birisi de yemek yedirmektir. Arap toplumunun eskiden beri misafir ağırlamayı önemseyen cömert bir toplum olduğu anlaşılmaktadır.

²²⁵ Hacıoğlu, Nejla, "Etlerinin Yenilmesi Yasaklanan Hayvanlar ile İlgili Hadis Rivayetlerinin Değerlendirilmesi = Evaluation of Hadith Narratives Related with the Animals Whose Meat is Forbidden to Eat", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2018), 1191-1219, 1195.

²²⁶ Demir, "İslam Hukuku Açısından Obeziteye Yol Açan Yeme İçme Hakkında Bazı Tesbitler", 141.

²²⁷ Beşer, Tebliğ Değerlendirmesi, Günümüzde Helal Gıda Sempozyumu, 75-82; Ahmet Yaman, Tebliğ Müzakeresi, İslam Fıkıhı Açısından Helal Gıda Sempozyumu (26-28 Kasım 2011, Afyonkarahisar), Ankara: DİB, 2013, s. 31.

²²⁸ Abdullah Kahraman, "İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 20, (Ekim 2012), 58.

²²⁹ Yüksel, "Yiyecek-İçeceklerde Haram- Helalliğin Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi", 263.

²³⁰ Hacıoğlu, "Yenilmesi Mübah Görülen Hayvanlar ile İlgili Hadis Rivayetlerinin Değerlendirilmesi", 193.

²³¹ Bardakoğlu, Ali. "Kurban, 2/2". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 26/436-440. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

²³² İbn Mâce, "Edâhi", 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/321.

²³³ Buhârî, "Akîka", 8.

Cahiliye Arapları, cömertliği en önemli erdemlerden biri sayarlar ve bununla yarışarlardı. Cömertliklerini ortaya koymak için de birçok sebeple büyük ziyafetler verirlerdi.²³⁴

Çocuk doğduktan sonra kesilen “Akîka” kurbanı ve doğum yemeği bunlardan birisidir. Bu âdet Hz. Peygamber tarafından da devam ettirilmiştir. Hz. Peygamber torunları Hasan ve Hüseyin için akîka kurbanı kesmiş ve bunu, kendilerine verilen nimetten dolayı şükür olarak yaptığını ifade etmiştir.²³⁵ Cahiliye Arapları da akîka keserlerdi. Ancak yeni doğan çocuğun kafasını kestikleri koyunun kafasına bularlardı. Müslümanlar, İslam’a girince, akîka kesmeye devam etmişler ancak çocuğun kafasına kan yerine güzel kokular sürmeye başlamışlardır.²³⁶ Yine ziyafet olarak verilen yemek davetlerinden birisi de “velime” denilen düğün yemeğidir.²³⁷ Hz. Peygamber’in kendisine peygamberlik gelmeden önce Hz. Hatice ile evlilik töreninde iki deve keserek misafirlere yemek verdiği kaynaklarda zikredilmektedir. Hz. Peygamber’in kendi evliliklerinde yemek vermesi risâletten sonra da bu geleneğin devam ettiğini göstermektedir.²³⁸ Abdurrahman b. Avf evlendiğinde ondan bir koyunla da olsa düğün yemeği vermesini istemiştir.²³⁹ Cahiliye döneminde “vadime” adı ile verilen matem yemeği uygulamasını ise kaldırmıştır.²⁴⁰

Hz. Peygamber Câhiliye Araplarından yemek yedirme ve misafir ağırlama adetlerini tevarüs etmiştir. Ancak bu yemeklere önceden olduğu gibi sadece zenginlerin çağrılmasını uygun bulmamış, herkesin toplandığı yemekler tertip etmiştir.

Hz. Peygamber’in sünnetlerinden olduğu söylenen bir konu da yemeğe tuz ile başlanmasıdır. Kaynaklarda çok zayıf senedlerle gelen bir rivayette Hz. Peygamber, Hz. Ali’ye yemekten önce ve sonra tuz yemesini tavsiye etmiştir. Sened itibarı ile çok çok zayıf olan hadis, başka bazı kaynaklarda da Hz. Ali’den mevkuf olarak gelmektedir. Bununla birlikte Gazzâlî,²⁴¹ Ebû Tâlib el-Mekkî, ve Abdülkadir Geylânî kitaplarında bu rivayete yer vermişler ve bunun yemek adabından olduğunu söylemişlerdir. Hanefî fıkıh kitaplarında yemeğe tuz ile başlayıp tuz ile bitirmenin sünnet olduğu, Şafîî fıkıh kitaplarında yemek adabından olduğu, Hanbelî kaynaklarında ise müstehap olduğu söylenmiştir.²⁴²

İbn Kayyim el Cevziyye *Tıbbu’n-Nebevî*’de tuz ile ilgili bir başlık açmış ama ilgili hadisleri zikretmemiştir, ancak onun özellikle dişler için çok faydalı olduğuna değinmiştir.²⁴³ Tuz ile ilgili olan, pek çok hastalığa şifa olduğuna dair bilgi, dönemin tıbbı ile ilgili bir tecrübe gibi görünmektedir.

²³⁴ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 5/68-72.

²³⁵ Buhârî, “Akîka”, 2.

²³⁶ Ebû Dâvûd, “Akîka”, 20.

²³⁷ Ateş, *İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, 40.

²³⁸ Buhârî, “Nikah”, 55.

²³⁹ Buhârî, “Büyü”, 1.

²⁴⁰ Çağırıcı, Mustafa. “Ziyafet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/495. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

²⁴¹ Gazzâlî, *İhya-u ulûmi’-d-dîn*, 2/15.

²⁴² Üzeyir Durmuş, “Yemekten Önce ve Sonra Tuz Yemeyi Tavsiye Eden Rivâyetlere Dair Bir Araştırma”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 12 (2018), 379-403, 395.

²⁴³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tıbbü’n-Nebevî*, 471.

Hız. Peygamber'den gelen bazı zayıf hadislerde konu edilen bir diğer yiyecek maddesi ekmektir. Ekmek genel olarak insanlar için temel besin kaynağı kabul edilmiş ve ona ayrı bir değer atfedilmiştir. Bu konuda Hız. Peygamber'den şöyle rivâyetler gelmiştir: *“Ekmeğe hürmet ediniz. Ona hürmet edene Allah da ikramda bulunur.”*²⁴⁴ Başka bir rivayet de şöyledir: *“Hız. Peygamber bir gün eve girdiğinde yere atılmış bir ekmek parçası gördü. Onu yerden alıp sildikten sonra yedi ve “Ey Aişe! Değerli olan şeye saygı göster. Çünkü ekmek parçası hangi topluluktan kaçmış ise, katiyen bir daha onlara dönmemiştir.” dedi.*²⁴⁵ Bu rivayette Hız. Peygamber'in ekmeğin israf edilip ve gereken saygıyı görmemesi halinde ekonomik sıkıntı çekileceğine işaret ettiği görülmektedir.

Ekmeğe saygı göstermenin şekli zamandan zamana değişir. Bununla birlikte onu israf etmemek, yere düşmesine müsaade etmemek, yere düşen kırıntıları toplamak saygının tezahürüdür. Kitaplarda geçen, ekmeğin üzerine tabak, tuzluk vb. bir şey koymamak, ısırarak yememek, bıçakla kesmemek, elini ağzını ekmeğe silmemek gibi konuların²⁴⁶ ise günümüzde saygı ile bir alakası kurulamayabilir. Zayıf hadislere dayanan bu hassasiyetin de toplumdaki kültüre dayalı olduğu düşünülebilir. Üstelik saygıyı hak eden tek nimet de ekmek değildir. Diğer nimetler de pek kıymetlidir.

Sofrada yemeğe önce büyüklerin başlaması âdettendir. Hız. Peygamber'in arkadaşları da o başlamadan yemeğe başlamazlardı. Bu, Huzeyfe'nin bir rivayetindeki anlatımdan anlaşılabilir: *“Huzeyfe anlatıyor: “Biz Resulullah ile yemek yiyeceğimiz vakit o yemeğe dokunmadan elimizi yemeğe sürmezdik.”*²⁴⁷ Sofra için büyükleri beklemek, kültüre dayalı bir görgü kuralıdır. Buna dikkat eden sahabe de Hız. Peygamber'den önce yemeğe başlamamıştır.

Hız. Peygamber, bir içecek dağıtacağı zaman önce sağ tarafından başlardı veya sol taraftakine vermek için sağ tarafındakinden izin alırdı.²⁴⁸ Onun bu tavrından sağ taraf ile ilgili hassasiyeti anlaşılır.

Hız. Peygamber'in bir adeti de yemeklerini yere serilen bir yaygı üzerinde yemesidir.²⁴⁹ Onun yemek yemek üzere kullandığı masa, sini vs. gibi bir gereci olmamıştı. Bunun dönemdeki halk kesiminin yaygın uygulaması olduğu tahmin edilebilir. Civardaki zengin ve eşraftan olan kişilerin yemeklerini bir yükseltide ve yaslanarak yedikleri biliniyorsa Hız. Peygamber özellikle onlar gibi olmamayı ve arkadaşları arasında sıradan bir birey gibi görünmeyi tercih etmiş olabilir. Üstelik “Kul gibi oturup kul gibi yerim.” diyerek bunu yadırgayanlara da durumu izah etmiştir. O halde sünnete uygun olan asıl davranış, tevazudur. Ortamın gerekliliğine göre mütevazı davranmak, sadeliği tercih etmek, gerektiğinde yere gerektiğinde masaya oturmaktır. Kişiye kendini diğerlerinden üstün görecektir.

²⁴⁴ Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971). *el-Mucemü'l-kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecid. 22 cilt. Bağdat: 1983.

²⁴⁵ İbn Mâce, “Etime”, 52.

²⁴⁶ Boran, “İslâm Fıkhdında Yeme İçme Ölçüleri”, 2380.

²⁴⁷ Müslim, “Eşribe”, 102; Ebû Dâvûd, “Etime”, 15.

²⁴⁸ Buhârî, “Eşribe”, 18; Müslim, “Eşribe”, 17.

²⁴⁹ Buhârî, “Etime”, 7; “Rikâk”, 16; Tirmizî, “Etime”, 1.

bir duygu ve görüntü vermiyorsa bir yükseltide yemek yemenin sünnete muhalif olduğu söylenemez. Zaten bazı durumlar bunu mecbur kılmaktadır.

Kur'an'da Nur suresinde "Hep bir arada toplu olarak da dağınık olarak da yemek yemenizde bir sakınca yoktur."²⁵⁰ ayetine dayanarak ayrı ayrı kaplarda ve sofralarda yemek yemenin caiz olduğu belirtilse de Hz. Peygamber, müminlerin arasındaki ilişkilerin gelişmesi için tercihini toplu halde yenen yemekten yana yapmıştır.²⁵¹ Yemeğin toplu halde yenmesinden kasıt tek bir kaptan yenmesi olabilir. Zira rivayetlerden böyle de anlaşılmaktadır. Ancak kanaatimizce daha önemli olan tüm ailenin, misafir varken misafir ve ev sahibinin, belki de o dönemde köleler ile efendilerin bir arada ve aynı anda yemek yemesinin sağlanmasıdır. Diğer konularda da üzerinde durulduğu gibi Hz. Peygamber'in buradaki amacı, toplumdaki sınıf farkını ortadan kaldırarak, gönüllerdeki birlikteliği sağlamaktır.

Hz. Peygamber'in yemek adabı konuşulurken en çok dikkat çeken meselelerden biri de onun parmaklarını yalaması²⁵² ve bunu arkadaşlarına da söylemesidir. Onun eli ile yemek yediği ve bu süreçte üç parmağını kullandığı bilinmektedir.²⁵³ Tüm eli veya avucu ile yemek yiyen arkadaşlarını sadece üç parmakla yemeleri hususunda uyarılmış da olabilir. Üç parmağı ile yemek yedikten sonra hem ellerindeki kalıntı başka yerlere bulaşmasın hem de elinde kalan yemekler boşa gitmesin diye parmaklarını yalamıştır. Bunun temizlikle ilgili bir konu olduğu düşünülebilir. Sadece parmaklarını değil yemek yediği kabı da yalamasından/sıyırmasından²⁵⁴ onun yemek artıkları ile ilgili de hassas olduğu da anlaşılır. Tabakta yemek bırakılmasını tasvip etmeyen yere düşen lokmaların yerde bırakılması hoş görmeyen bir peygamber,²⁵⁵ elindeki artıkları da ziyan etmeyi uygun bulmamıştır. Bu konuyu kaşık-çatal kullanmanın yaygın olmadığı bir dönemin şartlarına göre düşünmek gereklidir.

Günümüz şartlarında tabii ki uygun olan, ellerin kirlenmesine mâni olacak şekilde kaşık-çatal kullanmaktır ve bu sünnete muhalif değildir. Ancak herhangi bir şekilde eller ve parmaklar temiz yemek artığına bulaşacak olursa da bunları silip ve yıkayarak boşa vermek yerine ortamda tiksinti uyandırmayacak şekilde parmaklardan bu kalıntılar yenmelidir. Zaten sofraya otururken yıkanan eller temizdir.

Hz. Peygamber'in haram sınırları dışındaki bireysel tercih, uygulama ve tavsiyeleri, yetiştiği toplumun adet ve görenekleriyle, dönemin imkanlarıyla, coğrafi şartların zorunluluklarıyla alakalıdır. Hz. Peygamber eski adetlerle gelen uygulamaların hepsini yok saymamıştır. Kültürel alışkanlıkları göz ardı etmemiştir. Doğru ve uygun bulduklarını devam ettirmiş, uygun bulmadığı kısımları değiştirmiştir. Müslümanların sağlıklarını önemsemiştir. Sahabesini sosyal olarak da bütün Müslümanlara örnek olacak şekilde yetiştirmeye gayret etmiş, onlara kaba, hırçın, bencil taraflarını

²⁵⁰ Nûr, 24/61.

²⁵¹ Ebû Dâvûd, "Etme" 14; İbn Mâce, "Etme", 17.

²⁵² Müslim, "Eşribe", 131-136; Ebû Dâvûd, "Etme", 49; Tirmizî, "Etme", 11; İbn Mâce, "Etme", 10.

²⁵³ Müslim, "Eşribe", 131.

²⁵⁴ Tirmizî, "Etme", 11; İbn Mâce, "Etme", 10.

²⁵⁵ Müslim, "Eşribe", 131-133.

törpüleyecek davranışları öğretmiştir. Hem fiziki sağlıklarını korumalarını hem de zarif, kibar, medeni insanlar olmalarını amaçlamıştır.

Bugün de gelişen medeniyet şartlarının gereklerini göz ardı etmeyen şehirli tavırlar benimsenmelidir. İslam medeniyetinin yüzyıllar içinde oluşturduğu sofrada adabı ile ilgili görgü kurallarına uyulmalıdır. Böylece sünnete de uyulmuş olur.

Sünnete Uygun Bir Sofra Adabı

Şüphesiz dünya hayatının hem ihtiyaç hem ibadet hem sosyalleşme hem de zevk almak bakımından en önemli faaliyetlerinden birisi beslenmedir. Hz. Peygamber kendisi de bir beşer olarak yemek yerken tezkiye görevi sadedinde hem yenilecek-içilecek şeylerle ilgili hem de yiyip içmenin usulü ile ilgili bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerin bir kısmı, helal-haram hassasiyeti ile, bir kısmı da medeni bir toplum oluşturma arzusu ile ilgilidir.

Helal-haram hususlarındaki emir ve yasaklar, Müslümanlar için zaten tartışılmaz. Hz. Peygamber'in sünnetindeki evrensel ve ebedi olanlar, tüm dünyadaki Müslümanları birbirine yaklaştıran ve aynılaştıran uygulamalardır. Onun bundan yüzyıllar öncesinin henüz medeniyet açısından gelişmemiş dünyasına, Arabistan coğrafyasına ve Arap kültürüne ait olan uygulamalarını ayrı değerlendirmek, onun bu davranışlarındaki iyileştirme ve dönüştürme çabasını, sağlığı ve sosyal ilişkileri koruma, nezaketi, edebi, medeniliği yerleştirme gayretini görmek gerekmektedir. Bu uygulamaların, hikmetini ve illetini görerek, maksat ve maslahatı anlayarak günümüze uyarlanması bir ihtiyaçtır.

Bu amaçla aşağıda onun sünnetlerinden hareketle genel bir sofrada adabı sunulmuştur:

Yemeğe bir ibadete niyet eder gibi niyet edilmelidir. Bunun için, yenilen yemeklerin de bu yemekler için ödenen maddi bedelin de helal olmasına, yemeğin hazırlanması esnasında kullanılan malzemenin de helal ve sağlıklı olmasına dikkat edilmelidir.

Yemeğe başlamadan eller yıkanmalıdır.

Yemeğe besmele ile başlanmalı, nimetleri bizlere veren Allah-u Teala her daim hatırd tutulmalıdır.

Yemek esnasında ağır, sakin olunmalı, yemek telaşlı, hızlı bir surette yenmemeli, müddetle eda ile yenmelidir.

Yemek sağ el ile yenmelidir. Bazı durumlarda sol elden yardım alınabilir, ancak sağ el esastır.

Yemekte çatal, kaşık gerekirse bıçak kullanılmalıdır. Özellikle toplu ve ev dışında yenen yemeklerde el ile yememeye dikkat edilmelidir.

Yemek esnasında ihtiyaç halinde kullanmak üzere peçete bulundurulmalıdır.

Yemek oturarak yenmelidir.

Yemek mümkünse toplu halde yenmelidir.

Yemeğe önce büyüklerin başlaması güzeldir. Buna dikkat edilmelidir.

Yemek yerde yenebileceği gibi, sofrada veya masada da yenilebilir. İhtiyaca göre tercih yapılmalı ve özellikle misafirlikte durum yadırganmamalıdır. Yemek esnasında kibir, şatafat ve debdebe zannı verecek davranışlardan kaçınmalıdır.

Sofrada dik oturulmalı, dirseklerle masaya yaslanılmamalıdır. Yerde yenildiği zamanda sofraya odaklı oturulmalı, sağa sola kaykılarak, uzanarak, yaslanarak yemek yenmemelidir.

Yemek önünden yenmelidir.

Yemek çok sıcak veya çok soğuk olmamalıdır.

Yemeğe üflenmemelidir.

Lokmalar küçük olmalı, iyice çiğnenmelidir.

Lokma bitmedikçe yeni bir lokma alınmamalıdır.

Başkasının yediğine ve lokmasına bakılmamalıdır.

Sofrada ağız şapırdatılmamalı, yemek çiğnerken ağız kapalı olmalı, yüksek sesle konuşup gülünmemelidir.

Ekmeği dişler ile ısırarak yerine el ile koparılmalı yemeğe banılacaksa bu çatal kaşık yardımı ile yapılmalıdır.

Ağızdan bir şey çıkarılacaksa bu sol el ile, yüzünü sofradan dönerek ve peçete kullanılarak yapılmalıdır.

Sofrada tamamen susmak uygun değildir. Sofrada bulunanlarla hoş bir muhabbet kurulmalı, neşeli bir ortam oluşturulmalıdır. Başkalarını tiksindirecek söz ve hareketlerden kaçınmalıdır.

Ağızda lokma varken konuşulmamalıdır.

Sofradaki içecekler ve su, küçük yudumlarla yavaş yavaş içilmeli, bardağın içine nefes verilmemelidir.

Sofraya karşı öksürmemeye, hapşırılmamaya dikkat edilmeli, burun çekmeye veya silmeye kalkışmamalıdır. Böylesi durumlarda peçete kullanılarak izin alınıp dışarıya çıkılmalıdır.

Sofrada el veya kürdan ile diş karıştırmak, ağız burun kulak oynamak, kesinlikle uygun değildir.

Sofraya birlikte oturulduğu gibi sofradan da birlikte kalkılmalıdır. Herkes yiyip bitirmeden sofradan el çekmemelidir.

Yemeğin sonunda hamd ile dua etmelidir.

Yemekten sonra da eller ve ağız yıkanmalı, dişler temizlenmelidir.

Rahatsız olacak kadar çok yenmemelidir.

Çok yemenin hastalıklara sebep olacağı unutulmamalı ve sağlığı korumaya da azami gayret gösterilmelidir.

Tabağa baştan çok yemek alınmamalı, alınan yemek bitirilmelidir. Doyulmazsa tekrar istenebilir.

Geleneğimizde “yemeğin sünnetlenmesi” denilen uygulamayı, bugün tabağa az yemek almak, çeşidi azaltmak, yemeğin içindekileri ayıklayıp beğenmemezlik yaparak tabakta bırakmamak şeklinde anlamalıdır.

Yiyeceklerde kusur aramamalıdır. Yemek seçmek uygun değildir. Evde ve özellikle misafirlikte yemeklere uygunsuz kusurlar bulunmamalı, en basit ikramlar bile övülerek yemek yapan kişiler rahatlatılmalı, taltif edilmelidir.

Beğenilmeyen yemekler yenilmeyebilir. Bu durumda sofrada bulunan diğer yemekler tercih edilmeli, yemeği ikram eden kişiyi mahcup edecek davranışlardan kaçınılmalıdır.

Yemek tüketiminde israfa karşı azami duyarlı olmalıdır.

Yemeğini paylaşmak, misafir çağırarak, davete icabet etmek alışkanlık haline getirilmelidir. Yemek paylaşılmalı, üzerinde çok elin dolaştığı sofralar özendirilmelidir.

Hem yemek seçiminde hem sofranın düzeninde mütevazı davranılmalı, sadelik tercih edilmeli, temizliğe ve zarıflığa özen gösterilmelidir.

Yemek yeme sürelerini çok uzatmamalıdır. Uzun saatler boyunca yemek yemek, Hz. Peygamber’in tarzı değildir. Hem yemek hazırlama hem de yemek yeme sürelerini ihtiyaca göre belirlemeli, zaman israfından da kaçınılmalıdır.

Sonuç

Hz. Peygamber, Kur’an’ın koyduğu ilkelerin detaylarını hayatında somutlaştırmış her konuda olduğu gibi beslenme konusunda Müslümanlara örnek olmuştur. Yeme-içme faaliyetini de “kulluk” bilinci ile yapmış ve Allah’a şükreden bir kul olma şuurunu hiç kaybetmemiştir.

Bu bilincin ve örnek olma sorumluluğunun gereği olarak da yeme-içmeye dair de bazı ilkeler belirlemiştir. Helal ve temiz şeyleri yemek, ibadet ruhunu kaybetmemek, israftan kaçınmak gibi genel kaidelerin yanında beslenme ve yeme-içme adabı ile ilgili de bazı teklifler getirmiş, düzenlemeler yapmış, öncülük etmiştir.

Her toplum gibi, Hz. Peygamber’in içinde yaşadığı Arap toplumunun da yeme-içme ile ilgili oluşturduğu kendine has örf ve âdetleri vardır. Hz. Peygamber bu örf ve âdetlerin hepsini kaldırmamıştır. Yenilen malzeme ile ilgili yapılan düzenlemelerde Kur’an’ın çizdiği helal-haram sınırını gözetmiştir. Yenilmesi mübah olanları belirlerken de örfün kabullerini dikkate almıştır. Yemek yeme usulleri ile ilgili olarak da içinde yaşadığı toplumdan gördüklerini uygulamıştır. Beğendiği Cahiliye davranışlarını gereken düzeltmeleri yaparak tevarüs ettirmiştir. Kurban kesmek, misafir ağırlamak, yemek yedirmek gibi davranışlar bunun örnekleridir.

Hz. Peygamber’in seçimlerinde İslam’ı kabul eden insanlardan yeni ve medeni bir toplum oluşturma ve özgün bir medeniyet inşa etme gayreti görülmektedir. İyiyi reddetmeyen ama tevhid esaslı olarak yeniden kuran, taklit etmeyen ve en güzelini arayan, bir üslubu vardır.

Hz. Peygamber, fakirliği tercih ederek ortalama bir ailenin hayat standardının altında bir hayat sürmüştür. Elindeki kısıtlı imkanları da arkadaşları ile paylaşmıştır. Yeme-içme konusunda bulduğu

ile yetinmiş, mütevazı bir kul olarak yaşamış, vaktini daha çok ibadet ve şükür ile geçirmiştir. Bu arada ashabını tezkiye etmeye, onların hal ve davranışlarını güzelleştirmeye, sağlıklarını korumaya yönelik tavsiyelerde bulunmuştur.

Günümüzde özellikle büyük şehirlerde çekirdek aileler bile ortak sofrada toplanamamaktadır. Oysa bazı davranış eğitimleri, sorumluluk bilincini geliştirecek görevlendirmeler, büyüklerle küçükler arasındaki sevgi, saygı, şefkat, bağlarının aktarımı, akrabalar ve arkadaşlar arası muhabbet ve dostluklar ancak sofralarda yaygınlaştırılabilir. Sünnete uygun helal ve temiz yiyeceklerle, ölçülü olarak donatılan sade ve külfetsiz sofralar kurmak, belirlenen yemek saatlerinde ev ahalisinin tümünü bir sofrada toplamak, bu sofralarda Allah'ı anmayı ve şükretmeyi hatırlamak ve bu sofrayı bir muhabbet ve eğitim ortamına çevirmek, uygun zamanlarda misafirlerle sofraları paylaşmak, israftan kaçınmak bu arada gerekli görgü kurallarını ihmal etmemek sünnetin gereğidir.

Hz. Peygamber'in davranışlarının, yaşantılarının, bireysel tercihlerinin içinde onun doğup büyüdüğü toplumun kültürüyle ilgili olanlar, sünnet olarak nitelendirilemeyeceği gibi, yapıp yapılmaması ile de sevap veya günah kazanılmaz. Müslümanların kahir ekseriyeti yeme-içme konusunda Hz. Peygamber'den gelen rivayetleri doğru anlamış, bunların tamamına uyulması gereken bir sünnet olarak görmemiş; örfi ve beşerî olan ile ahlâkî olanı kolayca ayırt etmişlerdir. Nitekim onun her sünnetinin kendisinin bir tasarrufu olduğu kabul edilmiş, ancak her tasarrufunun kültürel bazı unsurlar içerebileceği için sünnetten sayılamayacağı belirtilmiştir.

Günümüzde de olması gereken, bu davranışlardaki hikmeti, illeti, maslahatı görüp yeni davranış biçimleri geliştirmektir. İslam'ı yeni tanıyan ve seçen kişilerin ve toplumların örf ve adetlerini de buna göre düzenlemelerine fırsat vermektir. Son peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed'in ilkelerini, yaşama tarzını, olayları değerlendirişini anlayıp güncel sorunlar karşısında yeniden yorumlayıp, bugüne özgü çözüm önerileri geliştirmektir. Onu örnek olmak ve sosyal bir model olarak görmekten kasıt budur.

Kaynakça

- Abdülhalık, Abdülgani. *Hücciyetü's-Sünne (Sünnetin Delil Oluşu)*. çev. Dilaver Selvi. Şule Yayınları, 2003.
- Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî. (ö. 241/855) *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ahmed Nâim-Kâmil Miras. *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*. 8 cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Aktepe, İshak Emin. *İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.
- Akyüz, Niyazi. "Dinin Mesajının Sosyo-Kültürel Muhtevası ve İslâm", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38/1-4 (Haziran 1998), 295-308.
- Arslanoğlu, İbrahim. "Kültür ve Medeniyet Kavramları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 6/15 (2000), 243-255.

- Ateş, Ali Osman. *İslam'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.
- Bardakoğlu, Ali. "Kurban, 2/2". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 26/436-440. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Beşer, Faruk. Tebliğ Değerlendirmesi, *Günümüzde Helal Gıda Sempozyumu (26-28 Kasım 2011 Afyonkarahisar)*. 75-82. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Beşirli, Hayati. "Türk Kültüründe Güç, İktidar, İtaat ve Sadakatin Yemek Sembolizmi Esasında Değerlendirilmesi", 139-152. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 58 (2011).
- Boran, Mustafa. "İslâm Fıkhiında Yeme İçme Ölçüleri: Criteria for Eating and Drinking in Islamic Law", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi: The Journal of International Social Research* 9/43 (2016), 2376-2382.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. 8 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr el-Cahiz el-Kinânî. *Kitâbü'l-Hayavân*. thk. Abdüsselâm Muhammed Harûn, 8 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1969.
- Cevâd, Ali. *el-Mufasssal fi Târihi'l-Arab Kable'l-İslam*. 10 cilt.
- Cihan, Sadık. "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Yeme ve İçme Adabı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi* 5 (1982), 33-43.
- Coşkun, Selçuk. *Hadise Bütüncül Bakış*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.
- Coşkun, Selçuk. *Kavramsal ve Olgusal Açından Sünnet-Gelenek İlişkisi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.
- Çağırıcı, Mustafa. "Ziyafet". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 44/495. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Çap, Sabri. "İlk Üç Asırda Diğer Kültür ve Medeniyetlerin Hadis ve Sünnet'in Yorumlanmasına Etkileri", *İslam ve Yorum III: Din, Bilim ve Medeniyet (Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına)* 3 (2019), 347-370.
- Çelik, Ali. *İslam'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları*. İstanbul: b.y. 1995.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl. (ö. 255/869) *es-Sünen*. thk. Abdullah Aydınlı. 6 cilt. İstanbul: Madve Yayınları, 1992.
- Demir, Halis. "İslam Hukuku Açısından Obeziteye Yol Açan Yeme İçme Hakkında Bazı Tesbitler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2015), 135-168.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Ahmed b. Abdirrahîm (öl. 1176/1762). *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*. çev. Mehmet Erdoğan. 2 cilt. İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi armağanı, 2003.
- Dinler, Ferit. *Ebü'l-Leys es-Semerkindî ve Mukaddimetü's-Salat İsimli Eserinin Tahkiki*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

- Durmuş, Üzeyir. “Yemekten Önce ve Sonra Tuz Yemeyi Tavsiye Eden Rivâyetlere Dair Bir Araştırma”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 12 (2018), 379-403.
- Dülber, Hatice. “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Beslenme ile İlgili Genel İlkeler ve Bunlara Uymayı Engelleyen Faktörlerin Tespiti”, *Kalemname Kırıkkale Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi Dergisi* 8/15 (2023), 204-233.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, el-Ezdî. *es-Sünen*. 5 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Efe, Adem. “Karizmatik Bir Lider Olarak Hz. Peygamber ve O’nun Gerçekleştirdiği Bazı Sosyal ve Kültürel Değişmeler”. *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu-Tebliğler- 19-20 Nisan 2001*. 348-367. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002.
- Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. çev. Turgut Kalpsüz. Doğu Batı Yayınları, 2013.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid, Muhammed b. Muhammed, et-Tûsî (ö. 505/1111). *İhya-u ulûmi’-d-din*. çev. Ahmet Serdaroğlu. 4 cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002.
- Gökalp, Ziya. *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2017.
- Görmez, Mehmet. “Hz. Peygamberi Örnek Almak ve Sünnete Tabi Olmanın Anlamı Üzerine”. *Üçüncü 1000’e Girerken İslâm, Kutlu Doğum Sempozyumu-2000*. 93-106. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Görmez, Mehmet. *Hadis İlminin Temel Meseleleri*. Ankara: OTTO Yayınları, 2014.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu*. Ankara: OTTO Yayınları, 2020.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: OTTO Yayınları, 2014.
- Gültekin, Fatih. vd. “Gıda Katkı Maddelerinin İstihale Yönünden Değerlendirilmesi.” *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 2/2 (2020) 21-33.
- Gültekin, Hülya. Yemek Sosyolojisi Bağlamında Üniversite Öğrencilerinin Yemek Yeme Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi: *Cumhuriyet Üniversitesi Örneği*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Hacıoğlu, Nejla. “Etlerinin Yenilmesi Yasaklanan Hayvanlar ile İlgili Hadis Rivayetlerinin Değerlendirilmesi = Evaluation of Hadith Narratives Related with the Animals Whose Meat is Forbidden to Eat”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2018), 1191-1219.
- Hacıoğlu, Nejla. “Yenilmesi Mübah Görülen Hayvanlar ile İlgili Hadis Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/1 (Mart 2019), 191-219.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. 4 cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990.
- Hatiboğlu, Mehmet Said. *Hadis Tedkikleri*. Ankara: OTTO Yayınları, 2009.

- Hıdır Özcan, “Hadis-Sünnet-Kültür İlişkisi”, *İslam Geleneğinde ve Modern Dönemde Hadis ve Sünnet*. haz. Bünyamin Erul. 247-279. İstanbul: KURAMER Yayınları, 2020.
- Hıdır, Özcan. “Oryantalistlerin Sahâbe'ye Dair İddialarının Modern Dönem İslam Dünyası'ndaki Sahâbe Algısına Düşünsel-Metodolojik Etkisi”. *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe: Sahâbe Kimliği ve Algısı Tebliğ ve Müzakereler, Tartışmalı İlmi Toplantı*. 519-560. İstanbul: İSAV 2013.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350). *et-Tıbbü'n-Nebevî*. çev. Yusuf Ertuğrul. İstanbul: Hikmet Neşriyat- Milli Gazete armağanı, 1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, 2 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Kahraman, Abdullah. “İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (Ekim 2012).
- Kahraman, Abdullah. Tebliğ Değerlendirmesi, *Günümüzde Helal Gıda Sempozyumu (26-28 Kasım 2011 Afyonkarahisar)*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, 380-390.
- Karadâvî, Yusuf. *Sünneti Anlamada Yöntem*. çev. Bünyamin Erul. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2018.
- Karaman, Hayreddin. “Zaman ve Mekân Değişmesi Halinde Sünnetin Geçerliliği”, *Sünnetin Dindeki Yeri. (Editörlü Kitap)* 43-48. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1997.
- Kaya, Mahmut. “Değişen Toplum ve Değişmeyen Değerler”. *Sosyal Değişme ve Dini Hayat* 1-7. İstanbul: İlmi Neşriyat, 1991.
- Kırbaçoğlu, Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet-Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. çev. İbrahim Canan. 18 cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- Martı, Huriye. “Kur'ân ve Sünnet Perspektifinden Bereket Olgusu”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2008). 87-100.
- Meriç, Cemil. *Kültürden İrfana*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud el-Hanefî. (ö. 683/1285). *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtar*. İstanbul: Pamuk Yayınları, 1989.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 6 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. 8 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Özafşar, Mehmet Emin. “Hadis/Sünnet ve Kültür”, *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu* 81-98. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Özafşar, Mehmet Emin. “Hadis'in Neliği Sorunu ve Akademik Hadisçilik” *İslamiyat* 3/1 (2000) 33-53.
- Özafşar, Mehmet Emin. “Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mahiyeti”, *İslâmiyât* 1/3 (1998), 19-48.

- Özafşar, Mehmet Emin. *Hadisi Yeniden Düşünmek*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- Pişgin, Yasin. “Kur’an ve Sünnete Göre Beslenme ve Şahsiyet Yapısına Etkisi”, *Eskiye Anadolü İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 28 (2014), 137-160.
- Sakallı, Talat. “Sünnet’in Bağlayıcılık Açısından Taksimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1995), 39-102.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed (ö. 373/983). *Bustânü'l-Ârifin*. thk. Abdülvaris Muhammed Ali. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018.
- Seyhan, Ahmet Emin. “Müslümanların Sünnet Tasavvuru ve Hz. Muhammed’in Sünnetinden Bazı Örnekler = The Perception of the Sunnah of Muslims and Some Examples of the Sunnah of the Prophet Muhammad”, *The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]* 66 (2018), 259-275.
- Seyhan, Ahmet Emin. “Teorinin Pratiğe Yansıması Hâli: Hz. Muhammed’in Örnekliği = The Reflection of Theory in Practice: Hz. Muhammad’s Example”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51 (2023), 136-160.
- Şahin, Osman. “Sahâbe ve Tâbiûn Müctehitlerinin Yeni Gelişmeler Karşısındaki Tutumlarının Hukuk Metodolojisi Açısından Analizi”, *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi* 9-10 (2006), 45-74.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971). *el-Mucemü'l-kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecid. 22 cilt. Bağdat: 1983.
- Talas, Mustafa. “Tarihi Süreçte Türk Beslenme Kültürü ve Mehmet Eröz’e Göre Türk Yemekleri”, *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 18 (2005), 273-283.
- Tatar, Veli. “Sünneti Doğru Anlamada Bir Yöntem: Hadis/Sünnet ve Kültür Farkı Anlayışı (Etme, Eşribe ve Libas Bölümleri Örneğinde)”, *Güncel Hadis Meselelerinin Anlaşılması ve Yorumlanması*. 129-139. İstanbul: Divan Kitap, 2022.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. 8 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Topçu, Nurettin. *Yarıncı Türkiye*, İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1961.
- Turhan, Mümtaz. *Kültür Değişimleri*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987.
- Uğur, Mücteba. *Hicri Birinci Asırda İslam Toplumu*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.
- Utandır Karaduman, Ayşen. “Sosyolojik Bir Olgular Olarak Yemek; Yemek ve Toplumsal Anlamı”, *Asia Minor Studies*, 11/1 (2023), 107-115.
- Ülken, Hilmi Ziya. “Medeniyetimizin Değerler Sistemi”, *Türk Düşüncesi Mecmuası*, 1, 1953.
- Ünal, İsmail Hakkı. “İslam Kültürünün Sürekliliğini Sağlamada Hadis ve Sünnetin Rolü”, *İslam’ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu*, 25-33. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Ünal, İsmail Hakkı. *İmam Ebu Hanife’nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

- Yaşar, Yücel-Bahaeddin Yediyıldız. “Tarih ve Kültür”, *Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler*. 31-38. Ankara: AKM Yayınları, 1990.
- Yüksel, Macit. “Yiyecek-içeceklerde Haram- Helallığın Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 /2 (2002/2), 265-270.
- Dini Hükümü Açısından Gıdalardaki ve İlaçlardaki Katkı Maddeleri Çalıştayı, 17-18 Nisan 2019, DİB. Yayınları, Ankara.
- VI. İslâm Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslâm Fıkhi Açısından Helâl Gıda - Gıdalardaki Katkı Maddeleri- Sempozyumu: Bildiriler. haz. Ali Kaya vd., Bursa: 2009.
- Güncel Dîni Meseleler İstişare Toplantısı IV, Günümüzde Helal Gıda (Afyonkarahisar, 26-28 Kasım 2011). Ankara: DİB. Yayınları, 2012.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Dairesi Başkanlığı, (Erişim 8 Ocak 2024).